

Een punt achter de eenheidsmunt?

Andor
EUROPA

Herman Michiel

Een punt achter de eenheidsmunt?

Het debat over een uitstap uit de euro

OVERZICHT

Deel 1: De euro, geboren uit een niet zo onbevleete ontvangst (pag. 2)

Welke overwegingen lagen ten grondslag aan de euro ?

Deel 2: Politiek Europa en de euro (pag. 10)

Hoe staan de politieke partijen in Europa tegenover de euro ?

Deel 3: Blauwdrukken voor euro-hervormingen (pag. 17)

Voorstellen her en der voor aanpassingen aan de muntunie

Deel 4: Er uitstappen ? (pag. 25)

Linkse argumenten pro en contra het verlaten van de eurozone

Verklarende woordenlijst (pag. 34)

Korte uitleg over een reeks termen en afkortingen (met * aangeduid bij hun eerste verschijnen in de tekst)

De vier delen verschenen apart op de website van Ander Europa (www.andereuropa.org) in de loop van oktober-december 2015.

Herman Michiel is redacteur van Ander Europa.

Deel 1

De euro, geboren uit een niet zo onbevleete ontvangenis

Het aan de macht komen van SYRIZA in Griekenland (25 januari 2015) deed niet alleen bij velen de hoop rijzen op fundamentele veranderingen in Europa, maar het was ook de aanleiding tot het stellen van fundamentele vragen. Voor de eerste maal sinds zijn invoering rezen er bij een ruimer publiek vragen over het nut, de zin, het voortbestaan van de euro, de Europese eenheidsmunt. Dat de regering Tsipras zich zo uitdrukkelijk uitsprak *tegen* een 'grexit' (uitstap van Griekenland uit de eurozone), betekende immers ook dat het omgekeerde scenario denkbaar was: dat een euroland dus de eurozone zou kunnen verlaten.

Over de kwestie werd intens gedebatteerd in twee verschillende, bijna antagonistische milieus. Enerzijds de strategen van de financiële wereld, die zich wilden indekken tegen de risico's van een dergelijk scenario (of ... er munt uit slaan), en anderzijds militanten en intellectuelen van de linkerzijde die lessen probeerden te trekken uit de Griekse gebeurtenissen. Bij deze laatsten was er unanieme verontwaardiging over de chantage die de verantwoordelijken van de eurozone uitoefenden op Griekenland, maar slechts een beperkt aantal onder hen pleitte ronduit voor een uitstap uit de euro. De 'blijvers' verwijten de 'uitstappers' een vorm van nationalisme of in ieder geval gebrek aan internationalisme, of een fixatie op de munt die geenszins alle kwalen van het neoliberal Europees beleid dekt. Voorstanders van een 'exit' van hun kant zien niet in hoe een sociale politiek, hoe bescheiden ook, mogelijk zou zijn onder het dwangbewind van de Europese Centrale Bank; ze verwijten de 'blijvers' een naïef 'europeanisme' en een overdreven dramatisering van een uitstapscenario.

Om over deze problematiek te kunnen oordelen, moeten we eerst begrijpen wat er zo 'vermaledijd' is aan deze Europese eenheidsmunt. In dit eerste deel zullen we het dus hebben over de wel zeer aparte beginselen die ten grondslag lagen aan de invoering van de euro.

Kan een eenheidsmunt dan geen voordelen hebben ?

Wanneer verschillende landen hun nationale munt vervangen door een gemeenschappelijke eenheidsmunt kan dat voordelen opleveren, en niet alleen voor de winsten van de bedrijven ¹. Voor deze laatste zijn er ongetwijfeld voordelen. Zo bestaan er voor de handelsbetrekkingen tussen landen die dezelfde munt hebben geen wisselrisico's meer; men kan niet verrast worden door een duurdere munt in een land waarin men aankopen doet, of een goedkopere in het land waarnaar men uitvoert. En zelfs bij een stabiele wisselkoers worden er door banken kosten gerekend bij het omwisselen van valuta, kosten die dus niet langer bestaan wanneer dezelfde munt gehanteerd wordt. Vanuit een ondernemersstandpunt is het ook zeer handig wanneer prijzen (van producten, grondstoffen, lonen...) onmiddellijk vergeleken kunnen worden; wat kost de assemblage van een Audi in het Hongaarse Győr en hoeveel in Vorst bij Brussel? Misschien leidt dit ook tot lagere prijzen voor de consument.

¹ Voor de economische argumentatie in dit artikel hebben we veel gebruik gemaakt van Jean-Christophe Defraigne, *Introduction à l'économie européenne*, uitg. De Boeck, Louvain-la-Neuve, 2013.

Een duidelijker voordeel van een eenheidsmunt voor de man en de vrouw in de straat is dat het financiële systeem in principe stabiel kan zijn. Muntspeculatie wordt deels opgeheven, en de grotere middelen van de centrale bank van de eenheidsmunt kunnen meer verweer bieden tegen speculanten. Muntintegratie leidt ook tot integratie van de financiële markten, waardoor het lenen van geld goedkoper kan worden, niet alleen voor bedrijven, maar ook voor particulieren en overheden. In de eerste jaren na de invoering van de euro kon men heel duidelijk vaststellen dat Spanje of Griekenland ongeveer voor hetzelfde lage tarief konden lenen als Duitsland of Nederland.

Nadelen

Als men afstand doet van de nationale munt moet men echter ook rekening houden met een aantal nadelen. Met een eenheidsmunt is er slechts één monetairbeleid mogelijk voor de verschillende landen en economieën die die munt delen. Tegenover een andere munt, bijvoorbeeld de dollar, is er slechts één wisselkoers mogelijk. Men kan met andere woorden de eigen munt niet devalueren om op die manier de export te bevorderen en de import af te remmen in het geval van een economische recessie, een operatie die veel landen minstens een paar keer hebben toegepast toen hun Nationale Bank daarover nog zelf kon beslissen (België deed het in 1982, Nederland in 1983, Frankrijk deed het 17 maal

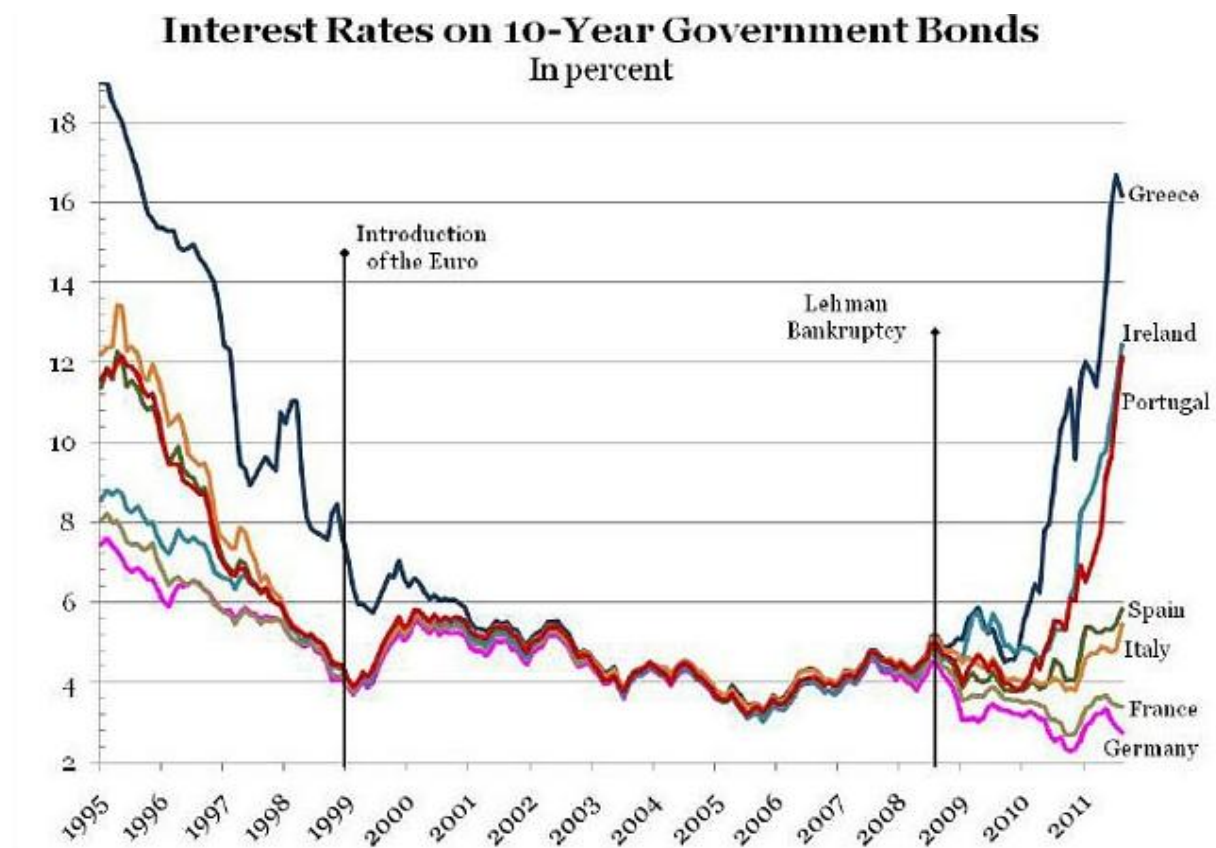

Fig. 1 - Na de invoering van de euro groeien de rentevoeten voor staatsleningen van de landen van de eurozone spectaculair naar elkaar toe. In de grafiek ziet men dat er op dit vlak vanaf 2002 tot aan het uitbreken van de financiële crisis haast geen onderscheid meer is tussen Duitsland, Spanje of Griekenland: de 'spread' is bijna nul.

tussen 1928 en 1983)².

Een ander gevolg van het afstaan van de muntsoevereiniteit is dat er niet ingespeeld kan worden op de economische conjunctuur via het rentebeleid van de Nationale Bank. Wanneer de economie oververhit dreigt te raken, bijvoorbeeld door een onverantwoorde bouwwoede zoals Spanje die kende in de jaren 2000, kan een verhoging van de prijs van het geld, van de rentevoet, die woede tot bedaren brengen. Omgekeerd kan een verlaging van de rentevoet een slabakkende economie op gang helpen trekken.

Deze nadelen van een eenheidsmunt zouden zich minder of niet voordoen indien de verschillende economieën die er deel van uitmaken terzelfdertijd hun hoogconjunctuur en laagconjunctuur zouden kennen. In dat geval zou de centrale bank van het eenheidsmuntgebied op de gepaste manier kunnen optreden, en de remedie zou voor iedereen gunstig zijn. Naarmate echter meer uiteenlopende economieën dezelfde munt aannemen, is een dergelijke synchronisatie minder waarschijnlijk. De kans op een 'asymmetrische schok' wordt dan groter: de ene economie raakt oververhit door bijvoorbeeld een vastgoedzeepbel, terwijl een andere lijdt onder teruglopende afzetmogelijkheden.

² Als we hier wijzen op de mogelijkheid van de devaluatie van een nationale munt willen we daarmee niet beweren dat dit een onschuldige operatie is met alleen maar voordelen. Het is een instrument in de internationale economische concurrentiestrijd, en wie zegt concurrentie, zegt winnaars en verliezers. Devaluaties worden in het grootste geheim voorbereid, en kunnen per definitie nooit democratisch beslist worden. Maar in een internationale kapitalistische economie bestaan er nu eenmaal geen 'goede' oplossingen om het hoofd te bieden aan een crisis. In die zin is het verlies van het devaluatie-instrument een serieuze handicap.

Deze overwegingen lagen ten grondslag aan de theorie van het 'optimaal valutagebied' (in het Engels: *optimum currency area*) die in de zestiger jaren door een aantal economen³ ontwikkeld werd. Kort samengevat komt het erop neer dat landen er voordeel bij kunnen hebben een zelfde munt aan te nemen als de kans op asymmetrische schokken beperkt is, of als er alternatieven zijn voor muntdevaluatie in het geval een dergelijke schok zich toch voordoet. Alternatieven die in het model in overweging genomen worden zijn de volgende: In plaats van de munt te devalueren, kunnen lonen en prijzen dalen, een zogenoemde 'interne devaluatie', die de concurrentiekracht moet verhogen, de export bevorderen om aldus de economie weer op gang te brengen. Een ander alternatief is de mobiliteit van de arbeidskracht: als de werkloosheid stijgt in staat A trekken de werklozen naar staat B waar er vraag is naar arbeidskracht. Een derde mogelijkheid is het verhogen van de overheidsbestedingen in het land waar de asymmetrische schok zich voordoet. Omdat dit land reeds onder druk staat (meer uitgaven voor werkloosheid, minder belastingsinkomsten...) zijn financiële transfers uit andere landen van de muntzone meer aangewezen, maar dat vereist een verregaande politiek-economische integratie. De theorie van het 'optimaal valutagebied' kan om allerlei redenen bekritiseerd worden, maar geeft wel een eerste inzicht in de problematiek van een muntunie.

Wat aan de euro voorafging

Een aantal van de alternatieven voor een muntdevaluatie die in de theorie van het 'optimaal valutagebied' overwogen worden (loonsvermindering, emigratie) zijn vanuit

³ Met deze theorie is vooral de naam van de Canadese econoom Robert Mundell verbonden.

een links perspectief weinig aantrekkelijk. Maar deze theorie bewijst op zijn minst dat economen zich al in de zestiger jaren duidelijk bewust waren van de problemen die kunnen rijzen bij het aannemen van een gemeenschappelijke munt. Het haast bijgelovig belang dat beleidsmakers doorgaans hechten aan economische modellen zou kunnen doen vermoeden dat deze ook bij de invoering van een Europese muntunie een grote rol gespeeld hebben. We zullen zien dat dat helemaal niet het geval was.

De oprichting van een muntunie maakte geen deel uit van het Verdrag van Rome (1957), de oprichtingsakte van de Europese Economische Gemeenschap. Daarin was alleen sprake van de coördinatie van het wisselkoersbeleid. Tot het eind van de jaren 1960 zorgde het Bretton Woods-akkoord (1944) voor internationale muntstabiliteit, gebaseerd op de Amerikaanse dollar die in principe inwisselbaar was tegen goud. Toenemende budgettaire en commerciële tekorten en een groeiende stroom aan dollarbiljetten waarover Washington geen controle meer had ('eurodollars') deden het vertrouwen in 'Bretton Woods' echter wegsmelten, en in augustus 1971 zegde president Nixon de convertibiliteit van de dollar in goud op. In 1973 wordt ook de koers ervan vlottend, d.w.z. bepaald door vraag en aanbod op de valutamarkten.

Deze context laat begrijpen dat er vanaf het eind van de jaren 60 binnen de E.E.G. (voorloper van de Europese Unie, en toen bestaande uit zes landen, de Benelux, Frankrijk Duitsland en Italië) gezocht werd naar meer monetair houvast. Een comité onder voorzitterschap van de Luxemburgse christendemocratische premier Pierre Werner stelt in 1970 een scenario voor: het 'plan Werner', om tegen 1980 tot een monetaire unie te komen. Maar bij de internationale economische crisis, die vanaf

1973 in alle hevigheid toeslaat, voeren de landen van de E.E.G. een uiteenlopende koers, en het plan Werner kende een stille dood. In de plaats daarvan werden afspraken gemaakt, en al dan niet nageleefd, om de wisselkoersen van de verschillende munten niet te ver uit elkaar te laten gaan, eerst via de zgn. 'muntslang' en vanaf 1979 via het Europees Monetair Stelsel.

Het is interessant om op een aantal kenmerken van het plan Werner te wijzen, en ze te vergelijken met die van het 'plan Delors' waarop de euro uiteindelijk gebaseerd zal zijn en waarover we het verder nog hebben. Het plan Werner laat er geen twijfel over bestaan dat een monetaire unie slechts kan functioneren door een verregaande integratie van het economisch en budgettair beleid. Er was dan ook sprake van gemeenschappelijke doelstellingen wat betreft groei, werkgelegenheid, evenwicht van de betalingsbalansen enzovoort. De economische politiek zou berusten bij een orgaan dat politiek verantwoordelijk zou zijn tegenover het Europees Parlement. De economische beleidslijnen zouden vooraf besproken worden met de sociale partners. Op fiscaal vlak zou er een harmonisering doorgevoerd worden tussen de lidstaten. Het plan Werner had het voordeel dat het duidelijk schetste dat de invoering van een eenheidsmunt een soort politieke aardverschuiving zou inhouden, en dit zorgde voor grote meningsverschillen tussen de verschillende regeringen⁴.

⁴ Men spreekt in dit verband over het kamp van de 'economisten', met Duitsland en Nederland, en dat van de 'monetaristen', met Frankrijk, België en Luxemburg. De 'economisten' staan op de convergentie van macro-economische indicatoren zoals inflatie, begrotingstekort, handelsbalans als voorwaarde tot toetreding tot de monetaire unie. De 'monetaristen' (niet in de betekenis van het monetarisme à la Friedman) denken daarentegen dat toetreding automatisch zal leiden tot economische convergentie.

Het plan Delors daarentegen repte weinig over de verregaande politieke implicaties van een monetaire unie. Het plan was dan ook opgesteld door een comité dat uitsluitend uit centrale bankiers en deskundigen bestond, een gezelschap opgegroeid in dezelfde monetaristische ideologie die in het zog van het neoliberalisme ondertussen opgang had gemaakt, waardoor men gemakkelijk tot een unaniem standpunt kon komen ⁵.

De wel zeer bijzondere Europese Muntunie (EMU)

Jacques Delors is bijna 50 jaar wanneer hij in 1974 tot de Franse Parti Socialiste toetreedt, maar al in 1981 wordt hij minister van Financiën en Economie in achtereenvolgende socialistische kabinetten. In 1985 wordt hij voorzitter van de Europese Commissie, en zal dat twee termijnen (10 jaar). , blijven. Het is de periode waarin de Europese constructie haar uitgesproken neoliberale karakter zal aannemen. Het is de Commissie Delors die vanaf de Eenheidsakte (1986) stelselmatig alle belemmeringen voor een geliberaliseerde markt van goederen, diensten, arbeidskracht en kapitaal wegwerkt. Op die manier worden 'de vier vrijheden' van het Verdrag van Rome grotendeels gerealiseerd (Bolkensteins dienstenrichtlijn moet nog enkele jaren wachten). Maar Europa lijkt vleugels gekregen te hebben, en Commissievoorzitter Delors krijgt in 1988 de opdracht om een plan voor te bereiden voor de

invoering van een eenheidsmunt. Dit leidt binnen de kortste keren tot het 'rapport Delors' waarover de bekende Franse econoom Aglietta schrijft:

Het rapport Delors, opgesteld in 1989, 20 jaar na het rapport Werner, door een groep van centrale bankiers, is het resultaat van een kentering op theoretisch, politiek en ideologisch vlak: het neoliberalisme dat de Eenheidsakte voortbracht, gesteund op de hypothese van de marktefficiëntie. ⁶

Delors' militantisme voor de vrije markt blijft niet onopgemerkt, en hij kreeg de volle steun van de invloedrijke Europese ondernemerslobby *Ronde Tafel van Industriëlen*. De uitstekende verstandhouding kan men aflezen uit een persbericht van de Commissie uit die tijd ⁷.

Het bankierscomité, geruggensteund door de grootindustriëlen, legt met unanimité zijn rapport voor aan de (ondertussen 12) lidstaten op de Top van Madrid in juni 1989 ⁸. Er starten onderhandelingen, en in 1992 wordt het rapport Delors bekrachtigd in het Verdrag van Maastricht.

Welk soort eenheidsmunt komt nu uit de bus? We sommen enkele van de kenmerken op die een grote rol zullen spelen bij de ontwikkeling van de eurocrisis vanaf 2010.

⁶ *La monnaie est un rapport social- Entretien avec Michel Aglietta*, 8 april 2015, te vinden op de website van Attac France, france.attac.org.

⁷ Zie http://europa.eu/rapid/press-release_IP-87-256_en.htm.

⁸ Noteer dat de Berlijnse Muur pas viel in november 1989. Er wordt vaak beweerd dat Duitsland zijn toestemming voor de eenheidsmunt slechts schoorvoetend gaf in ruil voor een Frans *oui* bij de Duitse hereniging. Vooraanstaande commentatoren betwisten dit, en wijzen erop dat de Duitse positieve houding tegenover het plan Delors niet essentieel veranderde na de val van de Muur. Zie de referenties in Jean-Christophe Defraigne, op. cit. pag.512.

⁵ Over de verschillen tussen het comité Delors en het comité Werner, zie de verhelderende uiteenzetting door de voormalige voorzitter van de Bundesbank Hans Tietmeyer, *From the Werner Report to the Euro*, 21 oktober 2003, http://www.bcl.lu/fr/bcl/pierre_werner/discours_tietmeyer.pdf.

1. De allereerste vaststelling is dat een eenheidsmunt wordt ingevoerd voor landen met zeer uiteenlopende economieën en in de afwezigheid van een gemeenschappelijk economisch, budgettair, fiscaal en sociaal beleid. Het is een unicum op wereldvlak, dat ingaat tegen alle gangbare opvattingen (zoals die van het hoger geschetste 'optimaal valutagebied') en waartegen tal van economen gewaarschuwd hebben ⁹. Als vervanging daarvoor moeten de 'Maastrichtnormen' gelden, later bevestigd in het Stabiliteits- en Groeipact (1997): het overheids-tekort moet onder de 3% van het BBP* blijven, de staatsschuld onder de 60%, en ook voor de inflatie wordt een cijfer vastgelegd.

2. De Europese Centrale Bank (ECB*) is onafhankelijk en is geen verantwoording verschuldigd aan politieke autoriteiten, en zijn opdracht is de prijsstabiliteit, die absolute voorrang krijgt op andere doelstellingen als werkgelegenheid of economische groei. Gaandeweg wordt deze prijsstabiliteit vertaald in een inflatie van ongeveer 2%. Een populaire uitleg is dat de schrik voor inflatie gegrift staat in het Duitse collectieve geheugen sinds de hyperinflatie van begin jaren 20. Een aannemelijker uitleg is dat men de financiële markten gerust wil stellen:

inflatie zal niet knagen aan hun beleggingen.

3. De ECB mag geen leningen verstrekken aan de lidstaten, en tussen de lidstaten onderling zijn financiële transfers ook verboden. Dit is de zogenaamde *no bailout*-clausule*, de beruchte artikelen 123 en 125 van het Verdrag van Lissabon. Wanneer lidstaten financiering zoeken voor hun staatsschuld, moeten ze daarom een beroep doen op private banken, die wél geld kunnen lenen bij de ECB. Dit laatste gebeurt dan bijvoorbeeld aan een rentevoet van 1%, terwijl aan een lidstaat in moeilijkheden een rente van 5%, 10% of meer gerekend wordt door deze banken. Op deze manier wilde men discipline opleggen aan overheden, door hun financieringswensen te onderwerpen aan de veronderstelde onfeilbaarheid van de financiële markten. De absurditeit van deze regeling kwam ten volle tot uiting bij het uitbarsten van de Griekse schuldcrisis. Bevreesd voor een ineenstorting van de eurozone heeft de EU toen haar eigen regels overtreden en fondsen in het leven geroepen (EFSF*, ESM*) om Griekenland te 'redden' Dit in ruil voor het opgeven van de nationale soevereiniteit, een totale miskenning van democratische regels die vervangen worden door een despotisch Trojka*-regime.

4. Door deze monetaire architectuur speelt de ECB ook niet de rol van 'ultieme geldschietster' (*'lender of last resort'*); wanneer een lid van de muntunie failliet dreigt te gaan. Als een lidstaat zijn schulden aan de banken niet (tijdig) kan terugbetalen zal en mag de ECB niet bijspringen. Het duurde tot 2010, toen de Griekse schulden crisis aan het licht kwam in, totdat de financiële markten dit doorhadden, maar vanaf dat ogenblik werden alle lidstaten van de eurozone

⁹ Zie bv. Jean-Luc Gaffard, *Les dangers d'une monnaie unique*, Le Monde diplomatique, september 1992; *Met deze EMU kiest Europa verkeerde weg* – 70 economen in de Volkskrant van 13 februari 1997; Paul de Grauwe, *The euro and financial crises*, Financial Times, 20 februari 1998. Voor de scepsis onder Amerikaanse economen en de iets voorbarige 'weerlegging' daarvan door de Europese Commissie, zie *The euro: It can't happen, It's a bad idea, It won't last*. US economists on the EMU, 1989 - 2002, Lars Jonung en Eoin Drea, november 10, 2009, beschikbaar op http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16345_en.pdf.

individueel beoordeeld (de beruchte *rating*), en rekenden de banken hogere rentes naarmate het risico hoger werd ingeschat (cfr. Fig.1).

5. De EU *mag* de lidstaten financieel niet bijstaan (zie punt 3), maar ze *kan* dat ook nauwelijks. Het Europees budget bedraagt slechts iets meer dan 1% van het Europees BBP*, en alle voorstellen om het te verhogen (ook door Delors, die tot 3% wou gaan) werden door lidstaten verworpen. Een Europees beleid dat 'asymmetrische schokken' wil counteren via Europese middelen is daardoor uitgesloten, zelfs al zou de politieke wil bestaan. Dit staat in scherp contrast met andere muntunies. De Amerikaanse federale overheid beschikt over een budget van ongeveer 20% van het BBP. De financiële transfers tussen verschillende staten van de VS betreffen niet alleen het opvangen van asymmetrische schokken maar zijn een haast permanent gegeven. Over een periode van 20 jaar geeft de rijke staat Delaware gemiddeld *jaarlijks* 10% van zijn BBP af aan armere staten, terwijl Mississippi bijvoorbeeld 12% van zijn BBP via transfers ontvangt ¹⁰. Een andere illustratie: De 'integratie' van Oost-Duitsland in de Bondsrepubliek is zeker geen voorbeeld van hoe het moet, en de verschillen in levens-standaard zijn er nog steeds aanzienlijk. Toch was er tussen 1993 en 2003 sprake van een transfer van ongeveer 1000 miljard euro van West naar Oost ¹¹, of 100 miljard euro per jaar: even veel als het hele EU-budget!

¹⁰ Zie Paolo Manasse en Isabella Rota Baldini, *What's wrong with Europe?*, CEPR Policy Insight nr. 67, nov. 2013, http://www.cepr.org/sites/default/files/policy_insights/PolicyInsight67.pdf.

¹¹ Zie Heinz Jansen, *Transfers to Germany's eastern Länder: a necessary price for convergence or a permanent drag?* ECFIN Country Focus, 8

6. In de Europese Muntunie (en in de EU in het algemeen) is er niet alleen een gebrek aan economische coöperatie, maar zelfs een uitge-sproken economische 'oorlogsvoering' tussen lidstaten. Terwijl Duitsland wereld-kampioen is in de exportoverschotten (7 à 8% van het BBP!), voert het een loonbeleid als van een land in zware crisis. Achterblijvende koopkracht van de grootste Europese economie gaat ten koste van de landen die met een gebrek aan export-mogelijkheden kampen. Het 'Europees economisch bestuur' (*European economic governance*, vanaf 2011 prominent aanwezig met *sixpack**, *twopack**, *Begrotings-verdrag** enz.) erkent weliswaar het belang van evenwicht in de betalings-balansen, maar treedt niet op tegen enorme overschotten, die in een muntunie even destabiliserend zijn als tekorten.

31 december 2001: Vreugde in Berlijn bij het invoeren van de euro

De aard van het eurobeestje

Nu we de geboorte van de euro meegemaakt hebben, kunnen we ook iets zeggen over de aard van het beestje. Het lijkt weinig twijfel dat de Europese leiders die tot de creatie van de euro beslisten een sprong in het

oktober 2004,
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication1437_en.pdf

onbekende maakten, en ook tegen gangbare economische opvattingen in handelden. De monetaire integratie zou de economische integratie met zich meebrengen, en de Maastrichtnormen (3%, 60%...) waren een voldoende garantie om ontsporingen te vermijden. Onder de gevestigde Europese politieke was er eensgezindheid: de euro zou iedereen ten goede komen. Sociaaldemocraten, fier over de verwezenlijking van 'hun' Delors, spraken zelfs over de euro als 'het breekijzer voor een sociale unie' ¹².

Hoe kan men zoveel luchthartigheid verklaren? Ongetwijfeld speelde er meer dan één factor. We vermeldde reeds het enthousiasme van bedrijfslobby's, voor het wegvallen van wisselrisico's en wisselkosten. Ze zullen ook de sociale gevolgen van een monetaristisch keurslijf voorzien hebben; transparantie in de loonkosten van de verschillende lidstaten bijvoorbeeld kan alleen de onderlinge concurrentiestrijd aanwakkeren. Ze zullen met voldoening vastgesteld hebben dat er tegen de invoering van een eenheidsmunt weinig argwaan bestond binnen de arbeiders-beweging ¹³. De protagonisten kunnen ook met enthousiasme uitgekeken hebben naar de euro als nieuwe wereldmunt, die in concurrentie kon treden met de dollar.

Aan het groot publiek werd de EMU voorgesteld als een vakantiezone zonder binnengrenzen, waar de euro even welkom

is in Benidorm als in Disneyland Parijs. Uit zowat alle partijhoofdkwartieren klonken berichten die een monetaire hemel op Aarde beloofden. De enige uitzondering in onze contreien was de Nederlandse SP. Onder het motto 'Euro-Nee' voerde de partij in 1997 campagne tegen de EMU en de invoering van de euro. De Euro-Nee-krant had een oplage van één miljoen, en er werd geijverd voor een referendum over de Nederlandse deelname aan de EMU ¹⁴.

Dat de euro voor de werkende bevolking een slechte zaak is, is ondertussen duidelijk. Het is de aanleiding voor het doorvoeren van een steeds agressiever arbeidsmarkt-beleid, voor het systematisch buitenspel zetten van vakbonden, voor het snijden in overheidsbudgetten en uitkeringen, en zelfs voor de opheffing van de parlementaire democratie zoals in Griekenland. En wat betreft de economische prestaties in termen van groei en werkloosheid zijn landen zonder de euro een stuk beter af dan de eurozone ¹⁵. Men verwacht dat politieke verantwoordelijken bij zoveel ellende zullen ingrijpen en rechte trekken wat fout geconcipieerd was. Of dit werkelijk het geval is gaan we na in het tweede deel.

¹² Freddy Willockx in De Standaard, 30 april 1998; zie <http://www.andereuropa.org/wp-content/uploads/2011/11/Achtergronden-van-de-eurocrisis.pdf>.

¹³ Bekijkt men bijvoorbeeld het hoofdstuk Monetaire unie in de besluiten van het congres van het Europees Vakverbond van juni 1999 in Helsinki, dan zijn er wel diverse aanbevelingen en commentaren, maar nergens een waarschuwing dat de EMU, waarvan de architectuur reeds in detail bekend was, een catastrofe kon worden voor de wereld van de arbeid.

¹⁴ Rijksuniversiteit Groningen, documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen, SP jaaroverzicht 1997, <http://dnpp.ub.rug.nl/dnpp/pp/spjv/1997>.

¹⁵ Werkloosheid in juni 2015: 22,5% in Spanje, 11,1% in de eurozone, 9,6% in de EU in haar geheel, en voor landen buiten de eurozone: 7,7% in Polen, 6% in Denemarken, 5,6% in het VK (<http://www.statista.com/statistics/268830/unemployment-rate-in-eu-countries/>).

Deel 2

Politiek Europa en de euro

Uit meer dan een decennium aan ervaringen met de Europese eenheidsmunt kan men een aantal scenario's afleiden waarheen het mogelijks kan leiden. Nog belangrijker is na te gaan welke lering de politieke leiders uit deze ervaringen getrokken hebben, en wat hun plannen terzake zijn.

Hervormen? Er uitstappen? Niets doen?

Heel in het algemeen kan men bij de vaststelling dat de euro slecht functioneert twee mogelijke uitwegen zien: 1. de euro behouden maar het monetair beleid, de 'europolitiek', veranderen; 2. uit de euro stappen en teruggaan naar een nationale munt en een eigen monetairbeleid voeren. De eerste benadering zou gelden voor alle lidstaten van de eurozone, de huidige 19 en alle toekomstige ¹⁶. Het gaat dus over hervormingsvoorstellen waar de nodige politieke steun in Europa voor gevonden moet worden. De tweede optie daarentegen, een 'exit' uit de euro, is een aangelegenheid van één land dat haast geen enkele beleidsruimte meer ziet binnen het kader van de Europese eenheidsmunt; we denken dan natuurlijk aan Griekenland en aan een eventuele 'grexit'.

¹⁶ Noteer dat lidstaten van de EU in principe verplicht zijn tot de euro toe te treden zodra ze aan een aantal voorwaarden i.v.m. inflatie, wisselkoers, rente en overheidsfinanciën voldoen, behalve wanneer er een 'opt-out' bedongen werd ten tijde van het Verdrag van Maastricht. Dit laatste is het geval voor het Verenigd Koninkrijk en Denemarken. Zweden, dat nog steeds de Zweedse kroon als munt heeft, heeft geen opt-out, en lijkt niet van plan de kroon voor de euro in te wisselen. Of de nieuwe Oost-Europese lidstaten die de euro nog niet invoerden (Polen, Bulgarije, Hongarije, Kroatië, Polen, Roemenië en Tsjechië) van een dergelijk 'gedoogbeleid' zullen kunnen genieten is twijfelachtig.

Voor we deze twee pistes verder onderzoeken, kunnen we ons nog de vraag stellen: en wat als men de zaken op hun beloop laat: geen hervormingen en geen uitstap? Jean-Christophe Defraigne ¹⁷ ziet voor dit geval drie denkbare scenario's:

1. Alle landen van de eurozone nemen het Duits model over, een 'oplossing' die door sommige Duitse beleidsmakers wordt geopperd. Economisch zwakke landen verhogen hun productiviteit, ontwikkelen een innovatieve industriële sector, voeren een strenge loonpolitiek en een flexibel arbeidsmarktbeleid, enzovoort.

Nog afgezien van de sociale wenselijkheid van deze 'oplossing' is ze economisch niet steekhoudend. Het Duits 'succes' steunt op zijn rol als winnaar in de economische concurrentiestrijd. Voor zover de verliezers zich zouden kunnen opwerken tot het niveau van de winnaar vervalt het voordeel en de succesformule. Het is ook volkomen duister waar landen uit de Europese periferie de middelen vandaan zouden moeten halen om een dergelijke grootschalige ombouw van hun economische infrastructuur te bekostigen.

2. Het uiteenspatten van de eurozone. We hebben meegemaakt wat de crisis in een zeer kleine economie zoals de Griekse teweeg brengt in de eurozone; stel je voor dat het even erg wordt in Spanje of Italië... Interne devaluaties (loonsverlagingen dus) kunnen op den duur alleen met antidemocratische middelen opgelegd worden, en dan nog is hun economisch effect twijfelachtig. Op den duur verliest de monetaire unie elke samenhang en valt uiteen.

¹⁷ Jean-Christophe Defraigne, *Introduction à l'économie européenne*, uitg. De Boeck, Louvain-la-Neuve, 2013, pag. 577 e.v.

Defraigne wijst er echter op dat de Duitse regering zich ook wel bewust is van de gevaren van een dergelijk De euro heeft Duitsland geen windeieren gelegd! Dank zij de zwakke broertjes in Zuid-Europa is de euro voor Duitsland ondergewaardeerd (en overgewaardeerd voor de broertjes), wat de Duitse concurrentiepositie in Europa alleen maar ten goede komt. Bij een overgang naar nationale munten zou de Duitse mark volgens sommigen wel tot 30% opgewaardeerd moeten worden, wat de Duitse export binnen Europa flink zou kunnen hinderen.

Het is binnen dit denkkader dat men de Duitse 'tegemoetkoming' kan begrijpen: de creatie van de Europese hulpfondsen (EFSF*, ESM*) waarmee Griekenland, Portugal en Ierland 'gered' werden. Deze fondsen zijn in feite inbreuken op het *Buba*-denken ¹⁸ en het Verdrag van Lissabon dat financiële steun aan lidstaten verbiedt. De creatie van EFSF en ESM gaat tegen deze principes in, maar op basis van een kosten-batenanalyse leek dit voor Berlijn het minste kwaad. Dit uiteenspattings-scenario staat haaks op een zeker Duits realisme, en om die reden kan er veel tijd over heen gaan alvorens de kruik uiteindelijk barst.

3. De 'mexicanisering' van de periferie van de eurozone. Onder 'mexicanisering' wordt een evolutie verstaan zoals die zich in de jaren '80-'90 in Mexico en andere Latijns-Amerikaanse (en Oost-Europese) landen voordeed ten gevolge van structurele aanpassingsprogramma's : loonsverminderingen met toene-mende corruptie als gevolg, uitholling van onderwijssystemen, verarming door opdrogen van sociale uitkeringen, enzovoort. De periferie van de eurozone zou op die manier een soort Derde Wereld in Europa worden.

¹⁸ *Buba* staat voor 'Bundesbank', de Duitse Nationale Bank. Haar monetair paradigma stond model voor de Europese Centrale Bank: inflatiebeheersing als hoogste en enig streefdoel, onafhankelijkheid t.o.v. de politiek, geen leningen aan overheden.

Dat bij gelijkblijvende europolitiek dergelijke scenario's mogelijk geacht worden (en is scenario C al niet deels gerealiseerd in Griekenland?) zegt veel over de situatie waarin we beland zijn. Ze moeten ons er toe aanzetten de alternatieven die her en der geformuleerd worden, of over grondige hervormingen of over exit, ernstig in overweging te nemen. Een decennium geleden kon dit nog als *Spielerei* van theoretici of onheilsprofeten overkomen, vandaag ligt dat wel anders...

Hervormingsvoorstellen

We willen het hier dus hebben over voorstellen die tegemoet zouden moeten komen aan de bekende tekortkomingen van de Europese Muntunie. Zoals reeds vermeld zijn de belangrijkste euvels: het ontbreken van een economisch beleid dat de grote verschillen doet afnemen; een centrale bank (de ECB*) die zich alleen bekommert om de inflatie (in die mate dat deflatie nu een steeds grotere zorg wordt) en geen enkele verantwoordingsplicht heeft; ondemocratische instanties; een *no-bailout-clausule** die de ECB verbiedt te lenen aan de lidstaten; de afwezigheid van een 'ultieme geldschietster' (*lender of last resort*); en het ontbreken van een noemenswaardig Europees budget.

We zijn er in de eerste plaats in geïnteresseerd wat de grote Europese politieke families hierover denken, want zij bepalen voorlopig wat er in Europa de volgende jaren op het programma staat. In een derde deel van deze reeks over de euro zullen we het hebben over hervormingsvoorstellen geformuleerd door andere economen en politici.

De Grote Coalitie

Zoals bekend wordt de dienst binnen de EU uitgemaakt door de christendemocraten (de EVP), de sociaaldemocraten (S&D) en de liberalen van ALDE, het trio dat soms als de 'Grote Coalitie' wordt aangeduid. Samen bezetten ze momenteel 479 van de 751 zetels in het Europees Parlement, en leveren

op één na alle 28 commissarissen ¹⁹. Het is ook binnen de schoot van deze drie politieke families dat het plan voor een eenheidsmunt tot stand kwam. Ook waar het met de Europese Muntunie naartoe gaat wordt voorlopig door deze coalitie bepaald.

Letland voerde de euro in op 1 januari 2004

De drie coalitiepartners zijn er zich tijdens de eurocrisis bewust van geworden dat er het een en ander mankeert aan hun EMU. Kort samengevat komt het er op neer dat voor het goed functioneren van de eurozone deze omgevormd moet worden tot een *economische, bancaire, budgettaire* ²⁰ en *politieke unie*. De Europese politieke leiders beweren dat ze op dit gebied al veel gerealiseerd hebben. De economische unie, en grotendeels ook de budgettaire unie, komt tot stand door het zogenoemde Europees economisch bestuur (*economic governance*). Dit zijn een reeks maatregelen die tijdens de eurocrisis werden uitgevaardigd en vervat zijn in het Europees Semester*, sixpack*, twopack*, Begrotings-

verdrag*, etc. Deze moeten zorgen voor 'gezonde staatsfinanciën' en een 'evenwichtige macro-economische ontwikkeling'.

Wanneer nu ook sprake is van een 'begrotingsunie', betekent dat niet dat de EU, of eventueel de eurozone, over een aanzienlijke begroting zou beschikken die in een economische strategie zou ingepast worden, maar dat de nationale begrotingen strikt gecontroleerd worden door de Europese Commissie (zelfs nog voor ze aan de nationale parlementen worden voorgelegd). Wat betreft de 'bankenunie' zijn een aantal initiatieven genomen, zoals het toezicht door de ECB op een aantal grote banken, en de creatie van een 'afwikkelingsfonds' (*single resolution fund*, SRF). Dit SRF is een fonds dat de banken bijeen moeten brengen en dat ingezet zal worden voor de afwikkeling van failliete banken. Men maakt zich sterk dat daardoor de rampzalige band tussen een crisis in de bankwereld en een crisis van de financiën van overheden die de banken willens nillens te hulp moeten schieten, tot het verleden zou behoren. Dat is zeer betwifelbaar. Het fonds moet nog opgebouwd worden, en om de banken niet te bruuskeren wordt daarvoor een periode van 8 jaar voorzien en op het eind van die periode zit er dan slechts 55 miljard euro in de pot, een peulschil in vergelijking met wat de bankencrisis aan de overheden gekost heeft.

Het is ook kenschetsend dat de commissarisportefeuille voor financiële stabiliteit in Europa toevertrouwd wordt aan een man als Lord Hill die actief was in diverse consultancy bureaus in de City, en die nu al vrolijk pleit tegen de 'demonisering' van securitisatie ²¹, een financiële techniek die heel wat 'toxische' bankproducten heeft voorgebracht die een aanzienlijke rol speelden in de financiële crisis.

Welke stappen willen de leidende politieke groepen in Europa nog verder ondernemen om nieuwe catastrofes in de EMU te vermijden? Laat ons uitgaan van het

¹⁹ De EVP heeft veertien commissarissen waaronder voorzitter Juncker, S&D acht en ALDE vijf. Alleen de commissaris verantwoordelijk voor financiële stabiliteit, financiële diensten en kapitaalmarkten, de Brit Jonathan Hill, hoort bij de Europese Conservatieven en Hervormers (de ECR waar ook de Nieuw-Vlaamse Alliantie en de Nederlandse ChristenUnie en SGP bij aangesloten zijn).

²⁰ In het Engels spreekt men van *fiscal union*, wat de indruk kan geven dat het over belastingen gaat. Het gaat echter wel degelijk over de overheidsbegrotingen.

²¹ EU endorses controversial finance tool, Euractiv, 30 september 2015.

gunstigste scenario, waarbij S&D, de linkervleugel van de Grote Coalitie, haar zin krijgt. Welke toekomst houdt dit in voor ons, bewoners van de eurozone?

Sociaal-democratische plannen met de monetaire unie

De S&D fractie publiceerde in april 2015 een uitgebreid standpunt over de nodige veranderingen in de eurozone ²². Het begint met een paar terechte vaststellingen:

“De Eurozone is mislukt wat betreft de hoofddoelstellingen van de Europese Unie: duurzame groei, tewerkstelling, sociale vooruitgang, cohesie en stabiliteit. Fouten in het oorspronkelijk ontwerp van de eenheidsmunt hebben de gevolgen van de wereldwijde economische crisis scherper en langduriger gemaakt, met een hoge economische prijs, sociaal leed en politieke spanningen binnen en tussen de lidstaten als gevolg.”

Daar wordt dan de conclusie uit getrokken dat zonder grote hervorming van de monetaire unie de crisis niet echt overwonnen zal worden, en dat de EU er niet zal in zal slagen “haar democratische en sociale waarden veilig te stellen en te versterken”. Men lijkt zich dus wel degelijk bewust te zijn van de ernstige dreiging die van de huidige constructie uitgaat.

Wat moet er dan volgens S&D gebeuren?

In de eerste plaats moet vastgesteld worden dat de sociaaldemocratische hervormingsvoorstellen niet bedoeld zijn ter vervanging van, maar als aanvulling op het economisch en budgettair kader dat vanaf 2010 in het leven werd geroepen ter bestrijding van de eurocrisis. Toch heeft men in de afgelopen jaren kunnen ervaren dat deze *economic governance* systematisch neerkomt op een neoliberalisering van het sociaal-

economisch bestel van de lidstaten, binnen en buiten de eurozone. De Europese Commissie doet ‘aanbevelingen’ over de flexibilisering van de arbeidsmarkt, de verhoging van de pensioenleeftijd, de vermindering van de overheidsuitgaven, het drukken van de loonkost, enzovoort.

S&D stelt dit niet in vraag, het is voor hen de realisatie van de economische integratie die nodig is in een muntunie. Zeker, men wil het systeem verbeteren, er moet meer ruimte zijn voor investeringen en het creëren van werkgelegenheid. Daarbij wordt verwezen naar Junckers *European Fund for Strategic Investment*, een wonderlijke gedachtenconstructie die met een Europese inbreng van 21 miljard de private sector er toe moet verleiden om voor 315 miljard te investeren²³. Ook grote exportoverschotten moeten volgens S&D als een bron van onevenwicht gekenmerkt worden en aangepakt door een politiek van loonsverhogingen in overschotlanden als Duitsland. De Europese ‘sociale dialoog’ moet verbeterd worden, de belastingspolitiek beter gecoördineerd, in uitzonderlijke gevallen moet er steun verleend kunnen worden aan landen die een ‘asymmetrische schok’ doormaken (d.w.z. een economische crisis die slechts door één of enkele landen wordt ervaren).

Ook wil men een betere ‘democratische legitimering’ geven aan de economic governance. Dat een onverkozen Europese Commissie het sociaal bestel in een lidstaat bepaalt gaat een beetje te ver, het is volgens de sociaal democraten beter dat dit via de ‘medebeslissingsprocedure’ gebeurt, waarbij de Raad van ministers en het Europees Parlement beslissen. Maar dit zijn zaken waar de EU geen bevoegdheid over heeft, en waar deze medebeslissingsprocedure bijgevolg (nog) niet bij toegepast kan worden. In afwachting van een nieuwe ‘stap vooruit’ in het integratieproces zou er dan het best een ‘interinstitutioneel akkoord’ komen zodat de Europarlements-

²² S&D, Completing and Rebalancing Economic and Monetary Union – A democratic Call, april 2015, http://www.socialistsanddemocrats.eu/sites/default/files/completing_rebalancing_economic_monetary_union_democratic_call_en_150430.pdf

²³ Zie Ander Europa, 27 november 2014, Juncker en de Bruiloft van Cana, <http://www.andereuropa.org/juncker-en-de-bruiloft-van-cana>

leden ook hun zegje kunnen doen over de hervormingen. Bijkomende (!) democratische legitimering van de hervormingen kan verder nog geboden worden door ze te laten bespreken door de sociale partners en te laten goedkeuren in de nationale parlementen. Zelfs amendering wordt daarbij niet uitgesloten, maar er wordt niet vermeld wat dient te gebeuren als er een parlementaire meerderheid in een lidstaat ontstaat die zich tegen het Europees neoliberal beleid verzet. Het hele pleidooi voor 'meer democratische legitimering' lijkt eigenlijk meer te maken te hebben met een intern gevechtje tussen de Europese instellingen over de afbakening van hun territoria, dan met een werkelijke zorg om democratische waarden ²⁴.

Geruststellend?

In het hele document zoekt men tevergeefs naar het antwoord op de vraag: wat zal verhinderen dat de volgende financiële crisis opnieuw tot een debacle zal leiden zoals bij de vorige? Wat gaat men doen aan de *Eurozone die mislukt is wat betreft de hoofddoeleinden van de Europese Unie*?

Bekijken we enkele aspecten van naderbij. Er is vooreerst de vraag naar een 'ultieme geldschietter', zowel voor lidstaten van de eurozone als voor hun banken wanneer die in financieel woelige wateren terecht zijn gekomen. Het heet dat de ECB die rol heeft opgenomen voor de lidstaten van de eurozone sinds voorzitter Draghi in augustus 2012 verklaarde "alles te zullen doen om de euro te redden" en in september 2012 het OMT-programma aankondigde, waarbij schuld papier van landen in crisis op de obligatiemarkt kan aangekocht worden. Aangezien de ECB in principe zoveel geld kan creëren als gewenst, lijken lidstaten daardoor 'geïmmuniseerd' te zijn voor de speculatie van de financiële markten. Maar om in aanmerking te komen voor OMT moet

de lidstaat beroep hebben gedaan op het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM*), dat in Trojka*-stijl zware besparings- en hervormingsplannen oplegt, met een recessie als gevolg. Bovendien kunnen landen als Duitsland binnen het ESM* zich verzetten tegen de start van een OMT programma. Het is dus niet zeker dat de lidstaat aan de klauwen van de financiële markten ontsnapt, en indien dit wel het geval is, is het in de klauwen van de Trojka* ²⁵.

Wat betreft een ultieme geldschietter voor banken hebben we in Griekenland kunnen vaststellen dat de ECB die rol op een zeer politieke wijze invulde. Het kanaal waarlangs dit kan gebeuren is bekend als ELA (*Emergency Liquidity Assistance*); zodra een linkse regering in Athene aan de macht kwam begon de ECB de ELA- kraan als een zwaard van Damocles te hanteren ²⁶. Maar ook rechtse regeringen in Italië, Spanje en Ierland werden met 'geheime' brieven vanuit de ECB onder druk gezet om zonder verwijl de door de EU gewenste neoliberale hervormingen door te voeren op straffe van het dicht draaien van de liquiditeitskraan naar de banken op hun grondgebied. Deze werkwijze is indirect, maar zeer efficiënt: welke regering wil lange rijen kwade burgers voor de banken zien staan?

Een ander probleem is dat van banken die men niet meer wil of kan redden. Ze moeten opgedoekt worden, of 'afgewikkeld' in het jargon. Daartoe voorziet de Bankenunie een ontwikkelingsfonds (SRF), maar zelfs wanneer het op termijn op kruissnelheid komt zullen de schamele 55 miljard euro geen muur opwerpen tussen crashende banken en de staatsfinanciën. Er is dan nog een verschil met de vorige crisis, want heel

²⁴ Zie bijvoorbeeld Euractiv, 6 november 2015, Schulz in row with Commission over parliament's economic oversight, <http://www.euractiv.com/sections/euro-finance/schulz-row-commission-over-parliaments-economic-overview-319216>

²⁵ Zie hierover bv. Paul De Grauwe, Design Failures in the Eurozone: Can they be fixed? LSE, februari 2013, <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS/LEQSPaper57.pdf>

²⁶ Matthias Kroll, The ECB must fulfil its role as a 'lender of last resort' in Greece, 7 juli 2015, <http://www.euractiv.com/sections/euro-finance/ecb-must-fulfil-its-role-lender-last-resort-greece-316064>.

wat lidstaten moeten nog jaren bekomen van de vorige reddingsoperaties.

Men moet ook buitengewoon naïef zijn om te denken dat een land als Duitsland zijn economische politiek zou veranderen omdat grote exportoverschotten als een negatieve macro-economische indicator worden opgenomen in het scorebord van de Europese Commissie. En vragen aan landen in de periferie dat ze hun economie moderniseren door grote inspanningen voor research en technologische innovatie, terwijl overheidsuitgaven door de politiek van de 'begrotingsunie' strikt beperkt worden, komt erop neer dat men een geketende in een kerker aanraadt meer te bewegen om wat gezonder te worden.

Kortom: men kan samen met S&D best hopen dat er wat meer nuttige sociale investeringen komen in Europa, dat er in de nationale parlementen wat meer gedebatteerd wordt over wat de EU verlangt, maar aan de fundamentele constructiefouten verandert er als het aan S&D ligt niets.

Groenen

In het Europees Manifest van de Europese Groene Partij ²⁷ wordt het probleem van de eenheidsmunt slechts eventjes aangeraakt. Steun voor de Bankenuie, de ECB moet ook macro-economische stabiliteit en werkgelegenheid als doelstelling krijgen, de financiële sector moet sterk gecontroleerd worden, consumenten moeten goed geïnformeerd worden over financiële diensten. Ofschoon een aantal groene Europese politici zoals Sven Giegold of Philippe Lamberts zich vaak verdienstelijk hebben getoond bij het publiek maken van

²⁷ European Green Party, Common Manifesto, 22 februari 2014, <http://www.epin.org/new/files/EGP%20Common%20Manifesto%20FINAL.pdf>; zie ook Green European Foundation, EU 2013 Policy Priorities – Banking Regulation, http://gef.eu/uploads/media/EU_2013_Policy_Priorities_Banking_Financial_Markets.pdf

dossiers waarover de Grote Coalitie liever zwijgt (Luxleaks, TTIP, ...), van groen verzet tegen de EMU is er geen sprake.

Europees Links

Bij de eigenlijke linkse fractie in het Europees Parlement, de GUE en de Partij van Europees Links (EL) ²⁸ komen een aantal hervormingsideeën wel eventjes ter sprake. In het 'programmatorisch platform' voor de Europese verkiezingen van 2014 ²⁹ heeft men het over de ECB* als ultieme geldschietster, die zou ook leningen moeten verstrekken aan lidstaten met te veel schulden. Er wordt ook gepleit ³⁰ voor een ruimer mandaat voor de ECB, waaronder werkgelegenheid en een hogere inflatie-doelstelling (die loonsverhogingen bevordert); er zou ook parlementair toezicht moeten komen op de ECB.

²⁸ Niets is eenvoudig in de Europese Unie. In het Europees Parlement behoren de parlementariërs tot een fractie (of 'groep'), behalve degenen die daar niet toe behoren, de zogenoemde niet ingeschrevenen (NI, meestal extreem-rechts). De grote fracties zijn de christendemocratische, EVP genoemd, de sociaal-democratische S&D, de liberale ALDE, de Groenen, de linkse GUE enzovoort. Deze fracties zijn wel niet noodzakelijk langs ideologische lijnen gevormd, want wie niet tot een fractie behoort krijgt minder financiële en politieke middelen. Zo zat de N-VA bij de vorige legislatuur in de groene fractie, maar stemde meestal tegen het fractiestandpunt. Naast de Europese fracties bestaan er ook Europese politieke partijen. Die van de christendemocraten heet net als hun fractie EVP, maar die van sociaaldemocraten is bekend als de PES, *Party of European Socialists*, die van de linksen is eenvoudigweg *European Left*, EL. Die Linke behoort tot de GUE én tot EL, de Nederlandse SP of de Portugese Communistische Partij PCP alleen tot de GUE.

²⁹ EL Programmatic Platform for 2014 European Elections, <http://www.andereuropa.org/wp-content/uploads/2014/04/European-Left-Party-platform.pdf>

³⁰ Fighting for a European Central Bank at the service of society, 2014, <http://www.guengl.eu/uploads/publications-documents/leaflet-ECB-EN-web.pdf>

Interessante discussies over de euro binnen Europees politiek links spelen zich ook af in het 'hol van de leeuw' zelf, bij Die Linke in Duitsland. Sahra Wagenknecht, sinds oktober 2015 fractievoorzitster van Die Linke in de Bundestag (samen met Bernd Riexinger) , spreekt onomwonden over de euro als 'het einde van de democratie'³¹. Vaak hoort men dit soort vloeken niet in de Europese kerk! *"Het is gewoon duidelijk dat de euro niet functioneert"*, zegt ze verder, *"maar steeds grotere economische onevenwichten veroorzaakt, wat op de meest dramatische wijze in Griekenland tot uiting komt"* ³². Wagenknechts staat met haar uitspraken niet alleen in Die Linke. Haar collega-fractievoorzitter Riexinger stelde enkele jaren geleden ook al ernstige vragen over de eenheidsmunt³³, en voormalig Die Linke leider Oskar Lafontaine neemt actief deel aan diverse eurokritische initiatieven.

Redding uit politieke hoek?

De Europese Muntunie wordt door de grote Europese politieke families, de christen- en sociaaldemocratische en liberale partners in de 'Grote Coalitie', niet ter discussie gesteld. Dat is ook het geval voor de iets minder volgzame groene fractie. In het beste geval worden correcties voorgesteld, die echter geen enkele garantie bieden dat een volgende crisis minder catastrofaal zal verlopen dan de vorige. Grondige hervormingen van de euro worden dus door geen enkele Europese politieke partij voorgesteld, eventueel op die van Europees Links en dan vooral Die Linke na. Wel hebben een aantal individuele 'hervormers' hervormings-voorstellen uitgewerkt, soms tot in detail. We stellen er enkele voor in een volgend deel.

³¹ Die Eurozone ist das Ende der Demokratie, september 2015, <http://www.sahra-wagenknecht.de/de/article/2204.die-eurozone-ist-das-ende-der-demokratie.html>.

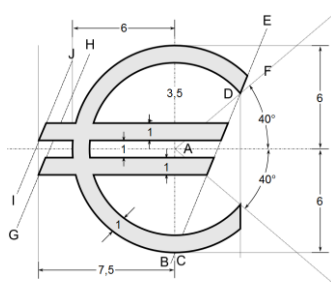
³² Die Welt, 21 augustus 2015, <http://www.welt.de/politik/deutschland/article145454656/Sahra-Wagenknecht-stellt-den-Euro-infrage.html>

³³ This Is About Europeans- Not The Euro, http://www.die-linke.de/fileadmin/download/nachrichten/2013/130517_riexinger_euro_en.pdf.

Deel 3

Blauwdrukken voor euro-hervormingen

In Deel 2 gingen we na hoe de drie Europese politieke families die de muntunie stichtten de toekomst van hun creatie zien. Echte hervormingen staan wat hen betreft niet op stapel, en het valt dus ook moeilijk in te zien waarom nieuwe 'eurocrisissen' in de toekomst uit zouden blijven. Toch ontbreekt

het niet aan ideeën voor aanpassingen, maar die komen uit andere hoeken. Sommige ervan hebben slechts

de bedoeling een uitweg te vinden uit de huidige impasse; andere zijn blauwdrukken voor een nieuw ontwerp van de Europese monetaire constructie met ambities op langere termijn. Hierna bespreken we enkele van de bekendere voorstellen, waarbij we ons beperken tot degene die op zijn minst de intentie hebben om Europa socialer en democratischer te maken ³⁴.

³⁴ De Nederlander André ten Dam promoot sinds 2010 zijn 'Matheo Solution' (zie bv. <http://www.thematheosolution.eu/A-Plan-B-in-Europe-Paris-November2015.pdf>) maar deze geeft nog een veel grotere bevoegdheid aan de Europese Centrale Bank, die volgens de auteur garant staat voor 'objectieve' beslissingen, onttrokken aan politieke invloeden. Het Stabiliteitspact wordt in een nog veel hogere versnelling gebracht: begrotingen in evenwicht, overheidsschuld naar *nul* (i.p.v. de huidige grens van 60% van het BBP), invoering van een "volledig automatisch waarschuwings- en bestraffingsmechanisme zonder mogelijkheid van politieke tussenkomst." Dit soort pleidooien kan wellicht op de belangstelling van Duitse ondernemers rekenen, maar niet op de onze.

Het 'bescheiden voorstel' van Varoufakis heeft als bedoeling om op korte termijn een antwoord te bieden op zeer dringende sociaaleconomische problemen. Met hun manifest willen Piketty en medestanders de greep van de financiële markten intomen door een verregaande integratie van de landen van de eurozone. Frédéric Lordon wil de nationale munten weer invoeren, maar probeert daarbij de voordelen van een Europese munt te behouden zonder de nadelen van de huidige euro.

Progressieve hervormingsvoorstellen hebben momenteel zo goed als geen kans om door de leidende Europese kringen zelfs maar in overweging genomen te worden. Toch zijn alternatieve voorstellen niet zonder belang. Ze tonen op de eerste plaats aan dat het niet door gebrek aan alternatieven is dat de Europese leiders blijven zweren bij de euro in zijn huidige vorm. Aantrekkelijke alternatieven zijn ook belangrijk voor de geloofwaardigheid van de linkse kritiek op de EU. En ten slotte kan de logica die achter een alternatief steekt verhelderend zijn voor het begrijpen van wat er fout gaat in de EU.

Varoufakis: een "bescheiden voorstel om de crisis van de eurozone op te lossen"

Het zou nog vijf jaar duren voordat Yanis Varoufakis minister van financiën van Griekenland zou worden, maar ook al in 2010 was hij als professor economie aan de Universiteit van Athene bezig met de problematiek van de euro. In dat jaar

publiceerde hij, samen met de Britse economieprofessor en gewezen parlementslid voor Labour Stuart Holland, een "*bescheiden voorstel om de crisis van de eurozone op te lossen*". Aan het voorstel werd verder gewerkt, en in 2013 kwam versie 4.0, waaraan ook de bekende Amerikaanse economieprofessor James Galbraith meewerkte (dezelfde die Varoufakis bijstond tijdens zijn ministerschap)³⁵. We baseren ons verder op deze versie 4.0.

Het 'bescheiden voorstel' wil een *onmiddellijke* oplossing bieden voor de crisis in de eurozone; het wil zich om die reden beperken tot hervormingen die geen wijziging van de Europese verdragen vereisen, en die volop rekening houden met de Europese politieke realiteit. Ingrepen als financiële transfers tussen lidstaten, de uitgave van gemeenschappelijk gewaarborgde 'euro-obligaties'³⁶ of een aanzienlijk groter Europees budget worden in het 'bescheiden voorstel' dus niet opgenomen, want ze kunnen in het beste geval slechts op lange termijn doorgevoerd worden. Er wordt ook alleen beroep gedaan op

³⁵J. K. Galbraith, S. Holland en Y. Varoufakis, *A modest proposal for resolving the eurozone crisis - Version 4.0*, juli 2013. Downloadbaar op de blog van Varoufakis, waar ook oudere versies en een reeks commentaren te vinden zijn, zie <http://yanisvaroufakis.eu/euro-crisis/modest-proposal/>.

³⁶ Obligaties kunnen door overheden of bedrijven uitgegeven worden om geld op te halen. Het is dus een vorm van lenen, maar er is niet één, maar er zijn vele kredietverleners. Ze kopen elk een aantal obligaties, en krijgen in ruil gedurende een aantal jaren, de looptijd, een bepaalde, meestal vaste rente. Wie een obligatie bezit, kan ze doorverkopen. Op het eind van de looptijd moet de uitgever de hoofdsom terugbetalen. Obligaties lijken enigszins op aandelen, met dit verschil dat bij aandelen geen rente maar een dividend betaald wordt waarvan het bedrag niet vooraf vastligt; een aandeel heeft ook een 'oneindige' looptijd, en wordt door de uitgever ervan dus niet terugbetaald.

bestaande instellingen: de Europese Centrale Bank (ECB), de Europese Investeringsbank (EIB*) het Europees Investeringsfonds (EIF*) en het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM*).

De auteurs stellen vier maatregelen voor:

- Maatregel 1: de bankencrisis geval per geval, oplossen zonder te wachten op het functioneren van de 'Bankenunie'³⁷.
- Maatregel 2: een beperkte reconversie van de staatsschuld. Het gedeelte van die schuld dat onder de 60% van het BBP ligt (een grens vastgelegd door het verdrag van Maastricht en het Stabiliteitspact, maar die door weinig lidstaten gerespecteerd kan worden) zou op aanvraag van de lidstaat gefinancierd kunnen worden via obligaties die door de ECB worden uitgegeven. Nemen we ter verduidelijking een euroland met een staatsschuld van 120% van zijn BBP. In elk stuk schuld komt dan de helft (60/120) in aanmerking voor herfinanciering met ECB-obligaties, voor de andere helft moet het land zelf zijn obligaties blijven uitgeven. Die van de ECB zullen bv. tegen een rente van 2% zijn, de rest tegen 5%. De rentebetalingen en de terugbetaling op het eind van de looptijd blijven volledig de verantwoordelijkheid van het euroland in kwestie, maar men geniet het voordeel van een gemiddelde rente van 3,5% in plaats van 5%. Men verwacht inderdaad dat de ECB bij de investeerders een lagere rente kan bedingen dan het euroland in

³⁷ In 2012, tijdens de eurocrisis, werd door de EU besloten tot de oprichting van een bankenunie. Deze moet toezicht houden op de Europese banken, banken in moeilijkheden begeleiden en eventueel ontmantelen ('afwikkelen'), en garanties bieden voor de tegoeden van Europese spaarders. Zie Europa Nu, http://www.europa-nu.nl/id/vj05k11iqguz/europese_bankenunie.

kwestie, maar er is geen financiële transfer van de ECB naar dat land. Wat betreft het risico van een eventuele niet-terugbetaling door een lidstaat van zijn schuld aan de ECB wordt voorgesteld dat de ECB in het leencontract de positie van prioritaire schuldeiser ('*super senior*') krijgt; een andere mogelijkheid die vermeld wordt is om het ESM* borg te laten staan.

- Maatregel 3: een Europees investeringsprogramma, gefinancierd met 'euro-obligaties' uitgegeven door de EIB* en het EIF*. Het programma zou zich moeten richten op sociale en ecologische projecten, vooral in perifere economieën, die niet over dezelfde leningfaciliteiten beschikken als de kernlanden. Het onderscheidt zich enerzijds van de zgn. project-obligaties ('project bonds' ³⁸), een initiatief van de Europese Commissie om PPS-projecten (publiek-private samenwerking) te promoten. De project-obligaties worden uitgegeven door de private sector, maar krijgen een waarborg of financiële inbreng van de EIB. De euro-obligaties van het bescheiden voorstel zijn ook verschillend van het recentere 'plan Juncker' (*European Fund for Strategic Investment*), dat een Europese inbreng van 21 miljard als hefboom wil gebruiken voor het mobiliseren van vijftien keer zoveel investeringen door de private sector.
- Maatregel 4: een noodplan voor sociale solidariteit. Concreet (maar zonder bedragen te noemen, zoals ook bij maatregel 3 het geval is) wordt voorgesteld voedselbonnen, te vergelijken met de Amerikaanse *foodstamps*, ter beschikking te stellen aan de miljoenen Europese armen, en iedereen te

verzekeren van de elementaire energiebehoeften. De financiering hiervan zou moeten komen uit een heroriëntatie van de rente die in het kader van het zgn. TARGET2-systeem betaald worden door centrale banken van landen als Spanje aan landen als Duitsland of Nederland ³⁹. Als alternatief wordt gedacht aan een (toekomstige?) financiële transactietaks ('Tobintaks').

Het 'bescheiden voorstel' had als uitdrukkelijke bedoeling realiseerbaar te zijn zonder verdragsherziening of spectaculaire beleidswijziging in de eurolanden. Bij de tweede maatregel bijvoorbeeld zou het volstaan dat minstens 9 landen een 'nauwere samenwerking' aangaan, een mogelijkheid die is voorzien in het Verdrag van Lissabon ⁴⁰. Toch kan men moeilijk ontkennen dat het 'bescheiden voorstel' in het beste geval ook maar een bescheiden antwoord biedt op de problemen. Een land met een hoge schuldenlast blijft ondanks maatregel 2 voor het grootste deel van zijn financiering aangewezen op de financiële markten ... of

³⁹ We proberen dit te verduidelijken aan de hand van een voorbeeld. Als een Spaans bedrijf machines importeert uit Duitsland, zal de betaling door een Spaanse bank aan een Duitse bank vergezeld gaan van een even grote transactie tussen de centrale banken van de twee landen. Omdat er ook export is van Spaanse producten naar Duitsland, en omdat er anderzijds ook kapitaal geëxporteerd wordt vanuit Duitsland naar Spanje, kan het netto te betalen saldo na verloop van enige tijd vrij gering zijn; dit is wat men bedoelt met *clearing*. Wanneer echter bij de clearing onevenwichten blijven, moet er rente betaald worden, in dit geval door de Spaanse centrale bank aan de Duitse. De onevenwichten zijn door de eurocrisis fel gaan toenemen, omdat bv. Duitse exportoverschotten t.o.v. Spanje niet langer door kapitaalexport vanuit Duitsland naar Spanje gecompenseerd worden.

⁴⁰ Over de voorwaarden voor nauwere samenwerking, zie bv. http://www.europa-nu.nl/id/vh7dow6rirz4/nauwere_samenwerking_tussen_lidstaten.

³⁸ Zie bv. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-525_en.htm.

op de Trojka*. Maar ook zonder verdragswijziging vereist dit plan een politieke bereidheid die er niet is. Een 'nauwe samenwerking' nodig voor maatregel 2 moet door de Europese Ministerraad goedgekeurd worden; en waarom zouden landen als Duitsland of Nederland met het oog op het sociaal noodplan (maatregel 4) afzien van TARGET2-renteontvangsten? De Europese armen zullen trouwens uitgehongerd zijn als ze moeten wachten op een Tobintaks. Men ontkomt moeilijk aan de indruk dat Varoufakis en Galbraith bij de opstelling van hun 'bescheiden voorstel' uitgingen van de zelfde goodwill bij de Europese leiders die ze veronderstelden bij de onderhandelingen tussen die leiders en de regering Tsipras. We weten ondertussen wat die goodwill inhoudt...

Piketty en medestanders: een manifest voor Europa

In mei 2014 publiceerde de bekende Franse econoom Piketty samen met 14 anderen een manifest ⁴¹ dat uitgaat van de volgende motivatie:

"Het is tijd om in te zien dat de bestaande Europese instellingen niet goed functioneren en opnieuw opgebouwd moeten worden. De essentie is eenvoudig: de democratie en de overheid moeten opnieuw controle krijgen op het geglobaliseerd financieel kapitalisme van de 21^e eeuw, en dit daadwerkelijk reguleren. Een enkele munt maar 18 verschillende overheidsschulden waarop de markten vrijuit kunnen speculeren, en 18 belastingregimes en winstsystemen die elkaar volop beconcurreren, zoiets functioneert niet en kan nooit functioneren. De landen van de

eurozone hebben er voor gekozen om hun monetaire soevereiniteit met elkaar te delen, en als gevolg daarvan af te zien van het wapen van de eenzijdige devaluatie, maar zonder nieuwe gemeenschappelijke economische, fiscale en budgettaire instrumenten. Dit niemandsland is het slechtste van alle werelden."

Als antwoord daarop formuleren ze drie voorstellen:

1. Er moet in de eurozone een gemeenschappelijke basis ⁴² komen voor de bedrijfsbelastingen. Elk land kan op basis daarvan zijn eigen belastingvoet bepalen, met een minimum van ongeveer 20%. Op het niveau van de eurozone kan daar bovenop een heffing van ongeveer 10% komen, waardoor de eurozone een eigen budget krijgt ter grootte van 0,5 à 1% van het BBP. Om ergens te beginnen stelt het manifest voor dat Frankrijk en Duitsland de bedrijfsbelasting gemeenschappelijk maken.
2. Er zou een Parlement van de eurozone moeten komen, bestaande uit leden van de nationale parlementen van de deelnemende landen. Dat zou voldoende democratische legitimiteit moeten opleveren om met een meerderheid van stemmen besluiten te nemen over fiscale en budgettaire aangelegenheden in de eurozone.
3. Om te voorkomen dat de rente op staatsleningen van de verschillende landen zover uiteenloopt als vandaag, moeten de staatsschulden van de eurolanden samengevoegd worden en als Europees schuld papier uitgegeven (maar

⁴¹ Our manifesto for Europe, The Guardian, 2 mei 2014, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/02/manifesto-europe-radical-financial-democratic>.

⁴² De belastingbasis is de definitie van wat belast wordt. Zo kan een deel van geherinvesteerde winst niet belast worden, en dus buiten de basis vallen. Het tweede aspect is de belastingvoet: hoeveel procent belasting moet betaald worden op de belastingbasis?

elk land blijft natuurlijk verantwoordelijk voor zijn aandeel daarin). In tegenstelling tot het voorstel van Varoufakis et al. zou het gedeelte *boven* de 60% van het BBP samengevoegd worden.

Er zijn bij dit plan een aantal bedenkingen te maken. De euro zal dan nog meer als splijtzwam in Europa gaan functioneren. Er zijn dan een aantal eurolanden die niet alleen vertegenwoordigd zijn in het Europees Parlement, maar ook in een Europarlement. Hoe lang zal het duren voordat er conflicten uitbreken tussen de twee 'parlementen' als het gaat over de economische politiek? Wat zal niet-eurolanden beletten de anderen fiscaal te beconcurreren? En het budget van de eurozone- van hoogstens 1% van het BBP is niet van die omvang dat het fiscale transfers mogelijk zal maken om de grote verschillen tussen kern en periferie te lenigen.

Frédéric Lordon en de gemeenschappelijke munt

Het voorstel van de Franse econoom en socioloog Lordon dat we nu bespreken beperkt zich tot de monetaire problematiek. Lordon is vooral bekend als pleitbezorger van een uitstap uit de euro (en we zullen hem in dit verband nog ontmoeten in het vierde deel van deze reeks), maar hij heeft ook nog een ander ijzer in het vuur: de vervanging van de eenheidsmunt door een 'gemeenschappelijke munt' ⁴³. Het voorstel grijpt deels terug op een systeem dat vóór de invoering van de euro bestond, en dat een zekere stabiliteit in de wisselkoersen tussen de diverse Europese valuta moest

garanderen: het Europees Monetair Stelsel (EMS). De spil van het systeem was een fictieve munt, de *ecu*: een gewogen gemiddelde van de deelnemende munten. De koers van elke munt tegenover de ecu mocht slechts binnen bepaalde grenzen fluctueren. Maar deze koers kon dus door nationale autoriteiten gewijzigd worden, een devaluatie behoorde dus tot de mogelijkheden. In Lordon's voorstel speelt de euro de rol van de ecu in het EMS; het is de 'gemeenschappelijke munt'. Binnen elk land wordt opnieuw een nationale munt gebruikt: in Frankrijk betaalt men met euro-francs, in Nederland met euro-guldens, enzovoort, maar bij grensoverschrijdende betalingen, in de eurozone of daarbuiten, wordt met de euro betaald. Nationale munten hebben een vaste koers tegenover de euro, maar deze koers kan eventueel aangepast worden (devaluatie, revaluatie).

Tot zover is er geen fundamenteel verschil met het Europees Monetair Stelsel. Maar het EMS was helemaal niet zo stabiel als de bedoeling was. Wanneer een devaluatie in de lucht hing, ontstond er flink wat muntspeculatie, en de verdediging van een koers kon soms moeilijk volgehouden worden. Hoe de spanningen binnen het systeem toenamen blijkt wel uit de fluctuatiemarges van het EMS, die evolueerden van $\pm 2,25\%$ in 1979 tot $\pm 15\%$ in 1993. In Lordon's systeem zou speculatie onmogelijk worden gemaakt door de Europese Centrale Bank te laten fungeren als 'wisselkantoor'. Euro-guldens zouden alleen omgezet kunnen worden in euro-pesetas of in Amerikaanse dollar via de ECB, aan de vastgelegde wisselkoers. Vastgelegd, dit wil zeggen: niet door de markten bepaald. Valutaspeculatie is er dan niet meer bij. Devaluatie zou dan veel minder een geheime operatie zijn die bij nacht en ontij bedisseld en doorgevoerd moet worden, en meer een aangelegenheid van politiek overleg tussen regeringen.

⁴³ Frédéric Lordon, *Sortir de l'euro?* Le Monde Diplomatique, augustus 2013, <https://www.monde-diplomatique.fr/2013/08/LORDON/49561>, Frédéric Lordon, *La Malfaçon* (hoofdstuk 7), Ed. Babel, 2015.

Het devalueren van een over-gewaardeerde munt is één zaak, maar het systeem van de gemeenschappelijke munt zou ook tegemoet kunnen komen aan het probleem van het groeiend onevenwicht in de handelsbalansen van de lidstaten. Lordon verwijst naar Keynes' voorstel van 1944 voor een *International Clearing Union*. Daardoor zouden landen met een groot handelsoverschot verplicht kunnen worden om hun munt op te waarderen. Een opwaardering van de Duitse euro-mark zou de export van de landen met zwakkere munt bevorderen, waardoor onevenwichten afgebouwd zouden kunnen worden.

Het is onnodig om te zeggen dat de aantrekkelijkheid van het voorstel omgekeerd evenredig is met de bereidheid van de Europese leiders om het in te voeren.

Europees federalisme

De bondigste en de meest fundamentele kritiek die men op de Europese eenheidsmunt kan hebben is dat een munt alleen kan functioneren bij machte van een Staat. Aangezien de Europese Unie, of meer precies de eurozone, geen Staat is, is de euro niet leefbaar. Dit principe is al minder abstract als men bedenkt dat de bevoegdheid van een Staat om belastingen te heffen er een geloofwaardige 'ultieme geldschiet' (lender of last resort) van maakt, waardoor haar munt ook geloofwaardig wordt. Omgekeerd is de afwezigheid van een Staat achter de munt een reden tot wantrouwen, in ieder geval in crisissituaties. Dat hebben we recentelijk gezien in Griekenland: de Griekse staatsschuld mag dan wel uitgedrukt zijn in euro, maar zodra de crediteuren doorhadden dat de ECB niet de ultieme garantie was, kon Athene alleen nog tegen woekerrentes lenen.

De Europese Unie, of minstens het gedeelte ervan dat wil deelnemen aan een eenheidsmunt, ombouwen tot een echte federale Staat is dus logisch gezien het enig juiste antwoord als men die eenheidsmunt wil behouden. Alle andere uitwegen zijn tijdelijke of ondeugdelijke oplossingen. Als Varoufakis spreekt van een 'bescheiden voorstel' voor aanpassingen in de eurozone, is het inderdaad ook slechts bedoeld als een uitweg uit de huidige crisis, niet als definitieve oplossing van het monetair probleem. Lordon's 'gemeenschappelijke munt' is eigenlijk een coördinatie van het wisselkoersbeleid tussen landen met verschillende munten, dus geen uitgebouwde monetaire unie.

De vraag is dan of een Europese federale Staat mogelijk en wenselijk is. We zullen dit in deze bijdrage alleen vanuit een theoretisch standpunt bekijken, en niet ingaan op de posities van bewegingen die zich voor een Europees federalisme uitspreken⁴⁴.

Europees federalisme impliceert dat er een werkelijk Europees budget bestaat, niet de 1% van het Europees BBP van vandaag, of de bijkomende 0,50% of 1% in het voorstel van Piketty, maar iets van de orde van minstens 20%. Het houdt ook in dat er een werkelijke Europese regering komt, die in tegenstelling tot het schijnkabinet van vandaag (de Europese Commissie) de belangrijkste beslissingen neemt voor de 28

⁴⁴ Een van de bekendste is de 'Spinelli Group', waar meer dan 100 europarlementsleden zich hebben bij aangesloten en met kopstukken uit de verschillende politieke families: Guy Verhofstadt, Daniel Cohn-Bendit, Joschka Fischer, Jacques Delors, Isabelle Durant, Mario Monti, Sylvie Goulard... De Spinelligroep ijvert naar eigen zeggen voor een 'post- nationaal Europa van de burgers', wat hun leden blijkbaar niet belet in afwachting daarvan mee te werken met het huidige Europa van de non-democratie dat voor die Europese burgers maar weinig respect opbrengt.

gefedereerde Staten. De basis van de ziekteverzekering is overal dezelfde, er is een eenvormig belastingssysteem in heel Europa, er zijn grote fiscale transfers tussen rijke en arme regio's ⁴⁵, in het buitenland worden België, Nederland even goed als Cyprus vertegenwoordigd door de EU-ambassadeur, enzovoort enzoverder. Ook als men dit als wenselijk beschouwt, is het een toekomstvisie op zeer lange termijn, die aan utopisch gehalte Lordon's gemeenschappelijke munt ver voorbijsteekt.

Maar waardevolle politieke projecten bevatten steeds een utopisch gehalte. De niet-realiseerbaarheid op korte termijn hoeft geen bezwaar te zijn om een doel na te streven. Dat is het geval met het socialisme, het zou in principe ook het geval kunnen zijn met een Europees federalisme. We willen daarbij de huidige rechtse Europese politieke conjunctuur nog buiten beschouwing laten, waardoor Europa bestuurd zou worden door figuren als Merkel, Hollande, Rajoy of nog erger. De vraag is of daarvan afgezien een federaal Europa mogelijk en wenselijk is?

Het zijn vooral voorstanders van een uittrede uit de euro zoals Lordon of Lapavitsas (meer over hem in het vierde deel) die dit mogelijk noch wenselijk vinden, met het argument dat er geen Europees 'volk', geen Europese *demos* bestaat ⁴⁶. Volk, *demos*, de term lijkt ontleend aan een nationalistisch gedachtegoed dat aan bevolkingsgroepen een haast persoonlijk karakter toeschrijft.

⁴⁵ Zoals we in Deel 1 zagen loopt dit in de Verenigde Staten op tot 10% van het BBP van sommige deelstaten. In Europa, waar de verschillen in economisch ontwikkelingsniveau veel groter zijn dan in de VS, zou dit nog meer moeten bedragen.

⁴⁶ Zie bv. Frédéric Lordon, Un peuple européen est-il possible, Le Monde Diplomatique, april 2014, <https://www.monde-diplomatique.fr/2014/04/LORDON/50301>.

Wie tot een en dezelfde *demos* behoort zou van nature geneigd zijn tot solidariteit met de soortgenoten; wie daar niet toe behoort heeft in het beste geval recht op faire internationale verhoudingen... Dit is in ieder geval niet de interpretaties die de twee genoemde auteurs aan het begrip *demos* geven. Beter dan zich in metafysische beschouwingen over de essentie van een 'volk' te verliezen kan men naar de historisch gegroeide samenlevingen kijken. We vermeldde reeds dat er in de Verenigde Staten zeer aanzienlijke en jaarlijks terugkerende transfers zijn tussen rijke en arme staten, zo te zien zonder luidruchtig protest. Zijn de Amerikanen van nature meer solidair dan de Europeanen? Er is geen reden om dat aan te nemen. Alleen heeft deze praktijk zich in de loop van de tijd ontwikkeld, hij behoort tot wat men de 'politieke infrastructuur' van de VS zou kunnen noemen, en er hoeft niet jaarlijks een heroïsche strijd om geleverd te worden.

Dat laatste is zeer belangrijk voor de leefbaarheid van fundamentele maatschappelijke instellingen. Neem de Sociale Zekerheid zoals deze zich de afgelopen eeuw in West-Europa ontwikkeld heeft. Als over dit systeem jaarlijks opnieuw 'democratisch' beslist zou worden zou het onleefbaar zijn. Pensioenkas, ziekteverzekering, werkloosheidsuitkeringen..., het bestaan ervan vergt stabiliteit, garanties op lange termijn. Omdat het hier gaat over 'objectieve solidariteit' (wie weinig ziek is betaalt netto voor langdurig zieken) hoeft er niet telkens opnieuw beroep gedaan te worden op 'subjectieve solidariteit'. Het systeem is ingeburgerd en functioneert quasi automatisch. Van subjectieve solidariteit is er sprake bij hulpprogramma's voor getroffen van tsunamis, droogtes of aardbevingen elders in de wereld; de opbrengst ervan is telkens onzeker.

Het is interessant op te merken dat de Sociale Zekerheid in de Verenigde Staten niet dezelfde mate van 'objectieve solidariteit' heeft als de West-Europese; 40 miljoen Amerikanen hebben geen ziekteverzekering. Men zou nu de vraag van daarnet kunnen omkeren: zijn de Europeanen dan van nature meer solidair dan de Amerikanen?

Men ziet dat verklaringen in termen van de 'volksaard' absurd zijn, of in het beste geval een wijze van spreken waarmee in feite op historisch gegroeide 'politieke infra-structuren' wordt gewezen. Tussen haakjes, wat politiek werd opgebouwd kan politiek ook afgebroken worden; de Sociale Zekerheid is zeker niet versterkt uit drie decennia neoliberal beleid gekomen.

Keren we nu terug naar de vraag of er een Europees volk aan het ontstaan is, dat drager kan zijn van een federaal Europa. Men moet vaststellen dat 60 jaar 'Europese integratie' daartoe weinig aanleiding hebben gegeven. Met wat goede wil kan men in het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling of het Europees Sociaal Fonds vormen van 'objectieve solidariteit' zien, misschien zelfs in de zgn. gemeenschappelijke Europese landbouw-politiek. Maar eigenlijk gaat het meer om ondersteunende of remediërende subsidies dan een echte politieke infrastructuur. Alles samen gaat het om minder dan 1% van het BBP van de EU. Als bijdrage tot de vorming

van een 'Europees volk' is het belang ervan wel zeer beperkt. Daartegenover staat een autoritair, door een Europese elite opgelegd beleid dat ingaat tegen bestaande nationale politieke infrastructuren zoals openbare diensten, een uitgebouwde sociale zekerheid of de rol van vakbonden. Het ontstaan van een Europese *demos* werd dus door de EU eerder beknot dan bevorderd.

Daarmee is niet gezegd dat deze *demos* er nooit zal komen. Het valt te hopen dat dat ooit het geval zal zijn, tenminste als deze op een sociaal emanciperende manier ingevuld zal worden. Een Europese sociale zekerheid, openbare diensten en openbare banken, een uitgestrekte hand naar andere regio's in de wereld, weg van de NATO en ondernemersgerichte vrijhandelsverdragen.

Dromen zijn gratis, maar wie zijn politieke dromen voor werkelijkheid neemt kan dat zeer duur te staan komen. In de huidige conjunctuur is het perspectief van een progressief federaal Europa even utopisch als dat van de 'Socialistische Verenigde Staten van Europa'. Het Europa van de eurodictatuur, het autoritair soberheidsbeleid en de ontmanteling van de sociale verworvenheden vereist andere antwoorden dan bespiegelingen over een post-nationaal Europa van de burgers. Er is geen reden om een uitstap uit de euro op voorhand te verwerpen als een mogelijk antwoord op deze uitdagingen. Daarover handelt Deel 4.

Deel 4

Er uitstappen?

We kunnen de drie voorgaande delen als volgt samenvatten: Een Europese munt zou in principe een instrument kunnen zijn voor sociaaleconomische vooruitgang en solidariteit, maar de reëel bestaande euro is een formidabel wapen in de handen van de Europese elites om er hun neoliberale hervormingen mee op te leggen. De toonaangevende politieke families zijn niet van plan fundamentele wijzigingen aan te brengen in dit rampzalig monetair beleid. Het ontbreekt echter niet aan voorstellen, zoals blijkt uit een aantal blauwdrukken die op de schrijftafel van sommige economen ontstonden.

Debat over uitstap blijft actueel

Onder die omstandigheden kunnen vakbonden, sociale bewegingen en progressieve partijen in lidstaten van de EU die nog geen deel uitmaken van de eurozone beter nog eens diep nadenken en overwegen of ze een toetreding niet zouden moeten bestrijden. Maar wat in landen die de euro al als munt hebben? Tot voor kort leek de idee van een uitstap nogal absurd. De gebeurtenissen in Griekenland in de afgelopen vijf jaar, en vooral in 2015, hebben daar wel enige verandering in gebracht. *Grexit*, de eventuele euro-exit van Griekenland, is sinds de lancering van de term in 2011 een internationaal begrip geworden. Maar nadat de regering Tsipras op 13 juli een nieuwe overeenkomst met de tot 'instellingen' herdoopte Trojka* aanvaardde, is *grexit* opnieuw onder de radar verdwenen. Van een discussie over een uitstap van Griekenland of enig ander euroland is er momenteel geen sprake meer,

en men kan zich afvragen wat het nut is van een discussie daarover.

Het feit is echter dat de eurozone een vat vol tegenstellingen blijft. Er werden weliswaar een aantal maatregelen genomen en nieuwe instellingen gecreëerd (Bankenunie, Europees Stabiliteitsmechanisme ESM*, kwantitatieve versoepeling door de ECB...) maar het fundamentele probleem van een 'munt zonder Staat' is daarmee niet verdwenen. Vroeg of laat, misschien wel vroeger dan we vermoeden, komt de vraag van de plaats van een land in de eurozone opnieuw aan de orde. Een helderder inzicht in de mogelijke keuzes zou dan toch zeer gewenst zijn. Van linkse bewegingen en partijen die het establishment bestrijden (Podemos in Spanje, het linkse front in Portugal, Volkseenheid in Griekenland ...) verwacht men ook duidelijke standpunten over de verhouding tot de EU en de euro. Zelfs in het electorale debat in West-Europa is de keuze voor en tegen de euro een strijdpunt geworden, zoals blijkt uit de regionale verkiezingen in Frankrijk, waar het *Front National* een terugkeer naar de *franc* tot een van haar troeven heeft gemaakt.

Het debat over een uitstap uit de euro heeft dus meer dan ooit zin. Wie dit debat de afgelopen maanden enigszins gevolgd heeft, zal gemerkt hebben dat het ook met vrij veel passie gevoerd wordt. In Griekenland kan men in het algemeen stellen dat tegenstanders van een derde Memorandum voorstander zijn van een *grexit*. In Frankrijk is er binnen radicaal-links een vrij intens debat tussen voor- en tegenstanders van een uittrede uit de euro, ook binnen het

Front de Gauche tussen de PCF en Mélenchon's Parti de Gauche. Ook in het Duitse Die Linke wordt het debat over de euro gevoerd, zoals we in Deel 2 aangaven. Debatstof genoeg dus.

Het exit-debat heeft alleen zin in een ruimer kader

Met een uitstap uit de euro vult men geen politiek programma. Er kan alleen zinvol over gesproken worden wanneer het gezien wordt als middel, niet als doel. Wat wil men bereiken? Is een uitstap hiervoor noodzakelijk? We gaan uit van het aan de macht komen van een linkse regering die een anti-neoliberaal, anti-soberheids-programma wil realiseren. Een scenario dus zoals met SYRIZA in Griekenland, die aan de macht kwam op basis van haar Thessaloniki-programma ⁴⁷. Zoals wil niet zeggen identiek. Als het bijvoorbeeld om een grote economie als Spanje of Italië gaat heeft haar regering een veel sterkere onderhandelingspositie hebben dan de Griekse. Het is ook niet zeker dat de overheidsschuld een even belangrijke rol zou spelen als in het Griekse geval, maar die schuld is meestal wel aanzienlijk (98% van het BBP* in Spanje, 95% in Frankrijk, 130% in Portugal, 132% in Italië, cijfers voor 2014). Een linkse regering die prioriteit geeft aan werkgelegenheid en sociale programma's boven rentebetalingen zal af te rekenen hebben met de financiële markten; het Griekse voorbeeld leert dat beroep doen op Europese fondsen dan inhoudt dat elke zelfstandige politieke koers verder uitgesloten is.

Wel beschouwd is dit geen argument voor het verlaten van de eurozone. Europese landen buiten de eurozone zijn even goed onderworpen aan het Stabiliteitspact (de 3% en 60% norm), wanneer ze problemen

hebben met het terugbetalen van schulden worden door de EU en het IMF even goed 'hervormingsprogramma's' opgelegd. Anders is het gesteld met het monetair beleid. Voor eurolanden is dit in handen van de ECB. Een devaluatie van de nationale munt om de handelsbalans te verbeteren zit er niet in. De Griekse ervaring leert bovendien dat de ECB er niet voor terugschrikt chantage te gebruiken en haar monetaire bevoegdheid te misbruiken tegen een rebelse regering. De chantage bestaat erin dat de (private) banken gaandeweg drooggelegd worden, dat de ECB haar rol van leverancier van liquiditeiten aan het banksysteem steeds afhankelijker maakt van politieke toegevingen van de regering. De ECB probeert paniek te zaaien onder de bevolking, om zo de regering onder druk te zetten. Tegen de statuten van de ECB in, tegen de Europese verdragen in, het maakt niets uit, de ECB doet het en de Europese leiders laten het gebeuren. Deze chantage heeft ongetwijfeld een zeer grote rol gespeeld bij de capitulatie van de regering Tsipras.

Dit zou voortaan basiskennis moeten zijn voor elke linkse regering die tegen de neoliberale stroom in wil gaan. Ze kan om deze redenen overwegen de eurozone te verlaten, of daar in ieder geval ernstig mee te dreigen. Alvorens het voor en tegen, het hoe en wanneer daarvan verder te bespreken, bekijken we eerst enkele economische basisfenomenen die daarbij een rol spelen.

De prijs van een euro-exit

Hoewel er nog nooit een euroland uit de eurozone is gestapt, kan men daarvan een aantal gevolgen voorzien. Er zijn twee aspecten aan deze kwestie: wat gebeurt er in het land dat de uitstap doet, en wat gebeurt er in de eurozone. De tweede vraag

⁴⁷ Zie <http://www.andereuropa.org/het-regeringsprogramma-van-syriza/>

is ook belangrijk voor het land dat een exit overweegt, omdat daarvan afhangt hoeveel druk het kan uitoefenen om bijvoorbeeld de exit geordend te laten verlopen.

Wat er *precies* zou gebeuren bij een exit kan niemand met zekerheid voorspellen. Men kan alleen een aantal fenomenen opnoemen die een rol zullen spelen, maatregelen overwegen die tegen de kwalijkste gevolgen ingaan, kijken naar gelijkaardige situaties in het verleden. Maar bij dit laatste is elke directe vergelijking uit den boze, want geen twee economieën zijn dezelfde, geen twee historische momenten zijn dezelfde, en in het geval van de euro speelt veel meer dan elders de politieke vraag hoe de 'partners' in eurozone zouden reageren. Zoals men weet is er verdragrechtelijk niets voorzien voor een uitstap uit de euro. Toch kan men een geordende, onderhandelde uitstap niet volledig uitsluiten. Daar leek de Duitse minister van financiën Schäuble op aan te sturen in de periode rond het Grieks referendum, met zijn voorstel van een time-out van vijf jaar voor Griekenland buiten de eurozone ⁴⁸. Daar was vooral verontwaardiging over, maar een Griekse regering die niet alles voor de euro over gehad zou hebben, had hiervan mogelijks gebruik kunnen maken.

In wat volgt zullen we echter uitgaan van een *worst case*- scenario, waarbij de exit 'vijandig' is, en zonder onderling akkoord doorgevoerd moet worden. Om de voorstelling aanschouwelijker te maken doen we in wat volgt vaak alsof het over een uitstap van Griekenland uit de euro gaat, een *grexit*, met herinvoering van de drachme als nationale munt.

Daarbij zou in ieder geval met het volgende rekening gehouden moeten worden:

⁴⁸ Zie "German Document Floats Five-Year Greek Exit From Eurozone", The Wall Street Journal, 11 juli 2015.

1. Omdat zowat iedereen weet dat een grexit met een serieuze **devaluatie** gepaard zou gaan, met andere woorden dat bijvoorbeeld een spaarboekje of een jaarinkomen van 15.000 euro omgezet naar 15.000 drachme niet dezelfde koopkracht meer heeft (bijvoorbeeld nog slechts 9000 euro), zou een groot deel van de burgers die de grexit zien aankomen proberen hun tegoeden in euro's naar buitenlandse banken te verplaatsen. De operatie kan daarom niet 'democratisch' op voorhand aangekondigd worden, maar moet zoveel mogelijk een verrassing zijn. Ze zou bijvoorbeeld op een vrijdagavond aangekondigd kunnen worden, waarbij de banken en de geldautomaten minstens gedurende een week gesloten blijven. Dit lijkt moeilijk verzoenbaar met democratische principes. En toch! Toen op 5 juli 62% van de Griekse kiezers kwamen opdagen om met 62% tegen een nieuw akkoord ('Memorandum') met de Trojka* te stemmen, was het niet ver gezocht om uit te leggen dat dit een grexit inhield. Het zou in ieder geval meer met de volkswil overeengekomen zijn dan het afsluiten van een derde Memorandum....

2. Hoe dan ook, een massale kapitaalvlucht zou alleen vermeden kunnen worden door een strikte **Controle op de kapitaalstromen** en op de verrichtingen van de banken. Dit is minder 'bolsjewistisch' dan het lijkt. Kapitaalcontrole werd bijvoorbeeld met instemming van de eurozone-autoriteiten ingesteld door de Cypriotische regering in maart 2013 en in juli 2015 door de Griekse. Hierbij mag evenwel niet uit het oog worden verloren dat investeerders een broertje dood hebben aan kapitaalcontroles. **Buitenlandse investeringen** kunnen daardoor gedurende een hele periode

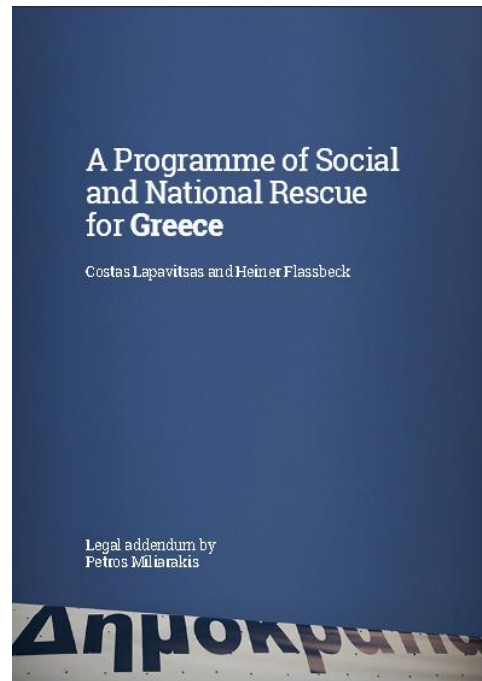
op een laag pitje komen te staan. Maar moet men een *blijvende* afstraffing vrezen? De lage wisselkoers, de goedkope arbeidskracht en het opportunisme van kapitalistische ondernemers maken het onwaarschijnlijk dat een land langdurig en systematisch geboycot wordt. Dit is een duidelijk verschil met een gecentraliseerde politieke entiteit als de EU, die veel over heeft om 'afvalligen' te bestraffen. Veel hangt dus af van de behendigheid waarmee een linkse regering haar uitstap uit de euro zou aanpakken.

3. Het invoeren van de drachme stelt ook een aantal acute **praktische, logistieke problemen**. Er moeten munten en biljetten gemaakt worden, automaten en software moeten aangepast en in afwachting daarvan moeten lokale overheden eventueel een tijdelijk betaalmiddel ('scrip') uitgeven. Het is duidelijk dat een uitstap uit de euro door een regering op voorhand voorbereid moet worden. De marxistische econoom en gewezen SYRIZA-parlementslid Costas Lapavitsas, die een uitgesproken voorstander is van een grexit, heeft een draaiboek uitgewerkt voor wat een regering zoal zou moeten doen in het geval van een exit ⁴⁹.

4. Het voorzien in **liquiditeit** van de al dan niet genationaliseerde banken zou niet langer afhankelijk zijn van de goodwill van de ECB. Het monetaire beleid zou een soevereine aangelegenheid worden, waarin het vertrouwen geleidelijk aan opgebouwd zou moeten worden, onder andere door een overheid die in staat is

door het heffen van belastingen de rol van 'lender of last resort' (ultieme kredietverstrekker) te spelen.

5. Na een onvermijdelijk chaotische overgangsperiode is het zaak de

gevolgen op langere termijn te bekijken. De **overheidsschuld** bij buitenlandse crediteuren zal in euro uitgedrukt blijven. Met een gedevalueerde drachme zal die schuld als percentage van het BBP evenveel toenemen als de munt devalueerde. Een devaluatie met 40% doet een schuld van 200% van het BBP stijgen tot 333%, wat de kans op terugbetaling nog onwaarschijnlijker maakt. De Griekse regering zou in dat geval eenzijdig kunnen besluiten dat ze het grootste deel van die schuld niet terugbetaalt, en daarbij verwijzen naar de bevindingen van de auditcommissie die veel van de schuld illegitiem of zelfs illegaal verklaarde ⁵⁰. Of men kan zoals Lapavitsas voorstelt, de situatie

⁴⁹ Costas Lapavitsas en Heiner Flassbeck, A Programme of Social and National Rescue for Greece, www.thepressproject.gr/details_en.php?aid=82285.

⁵⁰ Zie "Executive Summary of the report from the Debt Truth Committee", juni 2015, <http://cadtm.org/Executive-Summary-of-the-report>.

aangrijpen om te gaan onderhandelen met de schuldeisers over een drastische herschikking en vermindering van de schuld. In een dergelijk scenario zou men een tijdlang uit de gratie vallen van de financiële markten, maar anderzijds geeft niet-terugbetaling ademruimte.

6. De gedevalueerde munt bevordert de **export** maar maakt de **import** navenant duurder. Of het netto-resultaat uiteindelijk voordelig is of niet, hangt af van de karakteristieken van de betreffende economie. De belangrijke Griekse toerismesector (goed voor 15 à 20% van het BBP) zou door een goedkope drachme gunstig beïnvloed worden. Duurdere import doet het volume ervan verminderen, maar kan problematisch zijn in het geval van onmisbare goederen zoals aardolie, geneesmiddelen, voeding ... En dure import kan leiden tot hoge **inflatie**, waarvan men het negatief effect op de export door een nieuwe devaluatie kan proberen te bestrijden, wat importprijzen opnieuw doet toenemen, enzovoort.

Dit zijn een aantal beschouwingen die zeker meespelen wanneer een land in de eurozone zou besluiten tot een exit. Maar wat zouden de gevolgen zijn voor de rest van de eurozone? Ook hierover kan niets met zekerheid gezegd worden, behalve dat de uitstap van een grote economie, van Spanje, Italië of Frankrijk bijvoorbeeld, grotere schokgolven teweeg zou brengen dan die van Griekenland. Hoe groter de economie, des te sterker is de onderhandelingspositie van de uittredende lidstaat. De al met al beperkte middelen van het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM*) zouden niet in staat zijn om, zoals in het geval van Griekenland, de schulden aan private geldschietters naar publieke Europese autoriteiten over te hevelen (wat voor

Griekenland voor 75% het geval is). Tegenover een maximale leencapaciteit van het ESM van 750 miljard euro staat bijvoorbeeld een staatsschuld van Italië van om en nabij de 2.000 miljard euro (te vergelijken met de 320 miljard van Griekenland).

Het staat ook vast dat een exit het vertrouwen van de financiële markten in de Europese monetaire constructie verder zou ondermijnen, waardoor de rente op staatsleningen van diverse landen verder uit elkaar zouden lopen (grotere 'spread', zie de grafiek in Deel 1); een pervers gevolg zou kunnen zijn dat Duitsland nog goedkoper kan lenen door de zogenoemde 'vlucht naar kwaliteit'. Het minst in te schatten, en strategisch misschien nog het belangrijkste, zou de politieke schade zijn voor de eurozone en de EU in haar geheel wanneer de ondeugdelijkheid van haar structuren nog duidelijker dan in het verleden aan de oppervlakte komt.

Het verband tussen een links regeringsprogramma en een uittrede uit de euro

We veronderstellen nu steeds dat het gaat om een linkse regering die een begin maakt met de uitvoering van haar programma. Dat houdt bijvoorbeeld in dat men zich niet houdt aan de beperkingen op het begrotingstekort zoals bepaald door het Stabiliteitspact, dat men het kapitaal en de grote vermogens zwaarder belast en daarbij kapitaalcontroles instelt om kapitaalvlucht te voorkomen, dat men teruggaat naar overheidsmonopolies in het openbaar vervoer of de energiesector, dat men een serieuze schuldherstructurering of schuldvermindering nastreeft. Men pleegt daardoor steeds inbreuken op de geest of de letter van de Europese verdragen. Men zal

zeer vlug in aanvaring komen met de Europese instanties, in het bijzonder met de monetaire instanties. Er is weinig reden om aan te nemen dat de ECB haar chantagetechnieken alleen in het geval van Griekenland gebruikte. Er dreigt dus een *bankrun*, een ontredde van het economisch leven, tenzij ... de linkse regering het monetair beleid zelf in handen neemt. Euro exit dus. Een zwaarwichtige beslissing, die een democratische legitimering vereist. Maar zoals bij het Grieks referendum van 5 juli 2015 bleek, is dat niet onmogelijk: met een opkomst van 62% en 62% OXI-stemmers ('geen nieuw Memorandum') was de keuze voor een grexit democratisch veel legitiemer dan het afsluiten van een derde Memorandum. Exit dus. Met alle lessen uit het verleden kan een linkse partij of coalitie die aan de macht komt zich van dit alles bewust zijn. Wanneer ze het ernstig meent, moet ze de euro-exit voorbereiden vanaf haar eerste dag aan de macht, en liefst al veel eerder. Men ziet ook dat een exit rond veel meer draait dan de mogelijkheid van een 'competitieve devaluatie' (een devaluatie waardoor het betreffende land beter kan concurreren) , waartoe het nogal eens herleid wordt.

Verschillende linkse activisten en auteurs hebben gelijkaardige pleidooien gehouden. Een van de bekendste is de reeds vermelde Griekse marxistische econoom en gewezen SYRIZA-parlementslid Costas Lapavitsas ⁵¹,

⁵¹ Costas Lapavitsas en Heiner Flassbeck, A Programme of Social and National Rescue for Greece, www.thepressproject.gr/details_en.php?aid=82285, van dezelfde auteurs: "The systemic crisis of the euro – True causes and effective therapies", Rosa Luxemburg Stiftung; 2013, <http://www.rosalux.de/publication/39478/the-systemic-crisis-of-the-euro-true-causes-and-effective-therapies.html>

of Stathis Kouvelakis ⁵², belangrijk figuur van het gewezen Links Platform binnen Syriza en nu van Volkseenheid. In Frankrijk is Frédéric Lordon (cfr. Deel 3, de 'gemeenschappelijke' munt) een bekend pleitbezorger ⁵³. Zo ook Jacques Sapir ⁵⁴ en Cédric Durand ⁵⁵. Of de Brits-Canadese journalist Leigh Phillips ⁵⁶.

Exit: een voorafgaande voorwaarde?

Als je linkse politiek wil, bereid dan de exit voor, zouden we dus met wat parafrasering kunnen concluderen. We schrijven deze regels echter niet om zekerheden te bieden, maar om het debat te stimuleren. Welnu, in Frankrijk is er een reeks linkse auteurs en activisten, die sterk argumenteren tegen exit als uitgangspunt en een uitstap uit de euro ten hoogste als een laatste redmiddel beschouwen. Een aantal van hen hebben een gemeenschappelijk standpunt uitgebracht in een boek, uitgegeven door Attac-France en Fondation Copernic ⁵⁷. De marxistische econoom Michel Husson is één van de auteurs, en zijn zeer kritische houding t.o.v.

⁵² Stathis Kouvelakis, "De tijd is gekomen", <http://www.andereuropa.org/de-tijd-is-gekomen/>.

⁵³ F. Lordon, "La Malfaçon", Ed. Babel, 2015.

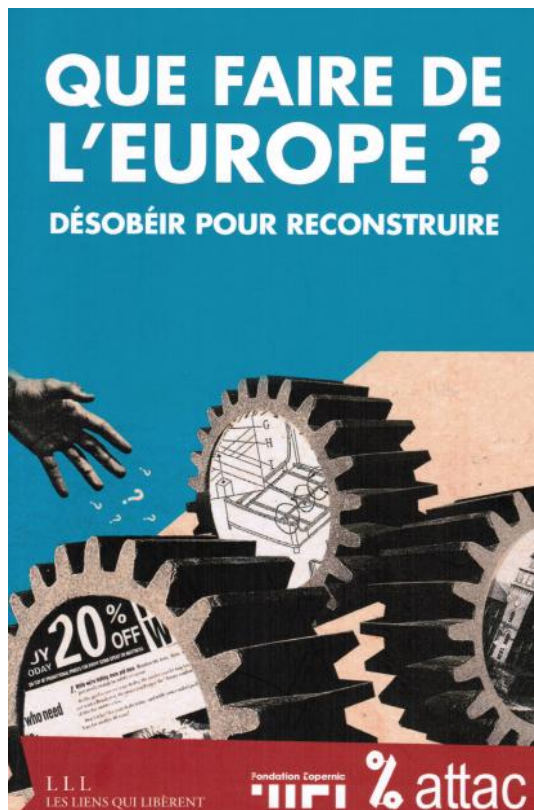
⁵⁴ J. Sapir, "Faut-il sortir de l'euro?" Ed. Seuil, 2012, "S'il faut sortir de l'Euro" – Document de travail, 6 april 2011, <https://postjorion.wordpress.com/2011/04/23/168-sapir-sil-faut-sortir-de-leuro/>.

⁵⁵ "En finir avec l'Europe", sous la direction de C. Durand, Ed. La Fabrique, 2013.

⁵⁶ L. Phillips, "Een club van bloedzuigers: over de noodzaak te breken met de Europese Unie", <http://www.andereuropa.org/een-club-van-bloedzuigers-over-de-noodzaak-te-breken-met-de-europese-unie>.

⁵⁷ J. "Que faire de l'Europe? Désobéir pour reconstruire", april 2014.

een uittrede uit de euro dateert niet van gisteren ⁵⁸.

Al in 2011 schreef Husson bijvoorbeeld dat "een linkse regering een enorme strategische fout zou begaan door te beginnen met een uitstap uit de euro, want daardoor zou ze zich blootstellen aan alle mogelijke vergeldingsmaatregelen" ⁵⁹. Men mag er evenwel niet aan twijfelen dat Husson voorstander is van een radicaal anti-neoliberaaal programma, en in het geval van Griekenland, van de afwijzing van een groot deel van de schuld; hij was trouwens lid van de wetenschappelijke commissie die de

Griekse schuld doorlichtte. Tussen hem en bijvoorbeeld Lapavitsas is er geen meningsverschil wat betreft de doelstellingen die een linkse Griekse regering zou moeten nastreven. Maar, zegt Husson, nergens wordt aangetoond dat een uitstap uit de euro daartoe een voorafgaande voorwaarde is.

We gaan ervan uit dat het hier niet gaat om een woordenspel, waarbij men het tactischer zou kunnen vinden eerst een links programma voor te stellen, om dan na een paar dagen of weken de eerste represailles van de ECB te noteren; men herinnert zich dat tussen het aantreden van de regering Tsipras op 26 januari 2015 en de eerste vijandige daad van de ECB op 4 februari 2015 welgeteld 10 dagen lagen. Dit standpunt gaat er dus van uit dat er een redelijke kans is dat een links programma in een euroland doorgevoerd kan worden zonder of niettegenstaande de represailles van de Europese monetaire autoriteiten. De voorstanders van een exit zouden nu op hun beurt kunnen zeggen: dit wordt nergens aangetoond. Kunnen we argumenten hiervoor aanvoeren? Als het een groot land betreft (Spanje, Italië, Frankrijk ...) zou een Trojka* het inderdaad politiek moeilijker hebben dan in het geval van Griekenland. De financiering van de staatsschuld zou misschien langer zonder Europees infuus kunnen. Maar ofwel is het links programma zo soft dat de financiële markten er geen moeite mee hebben en geen stokken in de wielen steken, ofwel is dat programma pijnlijk voor het kapitaal en ... Is dit niet juist het soort 'europeanistische naïviteit' die Kouvelakis, Lapavitsas en anderen de tegenstanders van de exit-strategie verwijten? Sommige stellingnamen in het geciteerde Attac-Copernic-boek geven daar ook wel voedsel aan. Zo wordt gesteld dat de Europese verdragen "niet in marmer gebeiteld zijn". Als bewijs daarvoor wordt bijvoorbeeld aangehaald dat de Europese

⁵⁸ Zijn bijdrage aan het boek (Hoofdstuk 4) kan men ook online vinden : M. Husson, "La sortie sèche de l'euro: une triple erreur stratégique", <http://hussonet.free.fr/videstra.pdf>.

De geïnteresseerde lezer zal trouwens op zijn site een zeer uitgebreide reeks publicaties van diverse auteurs over Europese economie vinden, zie <http://hussonet.free.fr/autreuro.htm>.

⁵⁹ Michel Husson, "Euro: en sortir ou pas?"; Contretemps 19 augustus 2011, <http://www.contretemps.eu/interventions/euro-en-sortir-pas>.

Commissie bij de financiële crisis vanaf 2008 de ogen sloot voor de massale steun van de lidstaten aan hun banken, in weerwil van alle Europese regels. Europese instellingen hebben wel veel meer gedaan tegen de regels in, zoals de ECB die dreigbrieven schreef naar regeringen. Maar de overtredingen gaan steeds in één richting; de eerste dreigbrief aan het adres van de Europese bedrijfslobby's die hen aanmaant ernstig met vakbonden te onderhandelen over een verhoging van de koopkracht moet nog geschreven worden...

Dat het voor een linkse regering naar de publieke opinie toe beter kan zijn om de EU eerst repressief te laten optreden alvorens men zijn euro-exit-strategie publiek maakt is misschien nuttig, maar in de praktijk zal dit weinig uitmaken, en een fundamentele keuze is het niet. Daarmee wordt de hele argumentatie tegen een exit als *voorafgaande voorwaarde* wel sterk gerelativeerd.

We plaatsen ook veel vraagtekens bij de suggestie dat een exit misschien wel als *laatste troef* uitgespeeld kan worden. Misschien onder invloed van de gebeurtenissen in Athene in juli 2015 geeft Husson toe: een grexit zou misschien een minder pijnlijke keuze geweest zijn voor Griekenland dan de toepassing van een derde Memorandum ⁶⁰. Maar als het dreigement van een exit alleen als zet in de onderhandelingen gehanteerd wordt zal het de tegenstander weinig imponeren. Opnieuw: een euro-exit moet door een linkse regering vanaf haar eerste dag

voorbereid worden, en liefst reeds daarvoor.

Europese strategie

De auteurs van *Que faire de l'Europe?* ontwikkelen nog een ander argument dat men niet naast zich neer kan leggen: gaan voor een exit zou in de Europese context een niet-coöperatieve strategie zijn, een *strategie van de terugtrekking* in de nationale arena, terwijl een coöperatieve strategie nodig is, een uitbreidingsstrategie waarbij een rebelse regering haar voorstellen probeert door anderen te laten overnemen. Er moet meteen aan toegevoegd worden dat de keuze voor een exit meteen vereenzelvigd wordt met competitieve devaluatie (en daarbij wordt bovendien het schrikbeeld geschetst van de ene lidstaat na de andere die overgaat tot devaluatie, resulterend in een helse neerwaartse spiraal.) De auteurs van *Que faire de l'Europe* bepleiten sterk de coöperatieve uitbreidingsstrategie, coöperatief in de zin dat ze in tegenstelling tot competitieve devaluaties niet gericht zijn tegen een ander land, en dat ze des te efficiënter zijn naarmate meer landen meedoen. Zulke coöperatieve ongehoorzaamheid aan de Europese verdragen leidt tot een confrontatie met de Europese instellingen, in naam van het belang van alle Europese volkeren (p. 168-169).

Men moet erkennen dat het idee van een groeiend Europees verzetsfront tegen rechts Europa sterk aanspreekt, en vanuit een links internationalistisch standpunt aantrekkelijker is dan de 'opportunistische' uittrede van één land uit de euro. De vraag is echter of men op dit aantrekkelijk idee ook een strategie kan bouwen. Uit een interessant hoofdstuk in *Que faire de l'Europe?* dat de bestaande of vergane Europese sociale bewegingen in kaart

⁶⁰ Michel Husson, La "bonne drachme"? Modeste contribution au débat sur la Grèce, A l'Encontre, 27 juli 2015, <http://alencontre.org/europe/grece/la-bonne-drachme-modeste-contribution-au-debat-sur-la-grece.html>

brengt (Europees Vakverbond, Europees Sociaal Forum, Alter Summit, Blockupy...) blijkt vooral de zwakte ervan. De solidariteit in Europa met het Griekse verzet tegen de Trojka*-eisen was – hoe voorbeeldig soms ook – al met al marginaal en zeer beperkt ⁶¹. Het is dan ook veel waarschijnlijker dat bij het aan de macht komen van een nieuwe rebelse regering in Europa die sociale bewegingen niet veel sterker staan dan vandaag, waarschijnlijker dan dat ze in staat zouden zijn coöperatieve vormen van 'ongehoorzaamheid' af te dwingen. Of men zou de eerstvolgende rebellie in een verre toekomst moeten plaatsen.

Een geloofwaardige uitbreidingstrategie zou ook een tijds kader moeten schetsen waarin een en ander mogelijk geacht wordt. Nu komt de formule "ongehoorzaam zijn aan de verdragen om Europa te herstichten" over als een weliswaar grootmoedige gedachte, maar niet als een haalbare strategie. Er worden enkele nuttige suggesties gedaan om de Europese solidariteit te versterken, zoals het smeden van banden tussen strijdende bevolkingsgroepen in het centrum en in de periferie. Maar hoe de grootste sociale beweging in Europa, het Europees Vakverbond met meer dan 60 miljoen aangesloten leden, sociaal in beweging zou kunnen worden gezet, daarover geen woord.

Men kan zich trouwens afvragen wat er zo oncoöperatief geweest zou zijn als Griekenland zich via een devaluatie een zekere tijdelijke ademruimte had kunnen geven om aan een heropbouw te beginnen? Zou het voorbeeld van één dissonant in het *concert des Nations néolibérales* niet juist een sein zijn geweest voor nieuwe coöperaties?

⁶¹ Zie bv. de analyse van CRISP, 'Agreement', TINA en de sociale bewegingen, <http://www.andereuropa.org/agreement-tina-en-de-sociale-bewegingen/>.

Het minst logische in *Que faire de l'Europe?* is een soort dubbele standaard. Een land dat zelf het initiatief neemt tot uitstap uit de euro zal volgens de auteurs door de financiële markten neergesabeld worden, dreigt een internationale spiraal van competitieve devaluaties te veroorzaken en laadt bovendien het odium van niet-coöperatief opportunisme op zich. Een 'ongehoorzame' lidstaat daarentegen lijkt daarvan gespaard te blijven. Dat een lidstaat een deel van zijn schuld annuleert is een "excellent idee, maar daarvoor hoeft men niet uit de euro te stappen" (pag. 91). Denkt men werkelijk dat de ECB haar chantage niet tegen Griekenland gebruikt zou hebben wanneer het ook eenzijdig een deel van zijn schuld had geannuleerd?

Tot slot

We hebben slechts een stukje van het debat tussen een paar linkse voor- en tegenstanders van een exit-strategie belicht. Een reeks auteurs kwam zelfs niet aan bod (Onaran, Khalfa, Harribey, Davanellos, Mavroudeas, Coutrot om er maar enkele te noemen) alhoewel ook zij waardevolle bijdragen leveren aan het debat. Zeer interessant zijn bijvoorbeeld de onderlinge polemieken tussen een aantal van deze auteurs.

Ook bepaalde elementen van het debat hebben we niet aangeraakt, zoals de vraag wat 'sovereiniteit' nog kan betekenen in een geglobaliseerde wereld, en hoe de linkerszijde zich hierin onderscheidt van extreem-rechts.

Op <http://hussonet.free.fr/autreuro.htm> zal de geïnteresseerde lezer heel wat interessants vinden (meest in het Frans, deels ook in het Engels); Michel Husson houdt er een pluralistisch archief van online documenten over het euro-debat bij. ■

Verklarende lijst van termen en afkortingen

<i>bailout</i>	Onder <i>bailout</i> verstaat men het toekennen van een lening aan een land (of een bank, een bedrijf) dat in zware financiële moeilijkheden verkeert, met de bedoeling om het van het bankroet te redden. De term komt van het Engelse <i>to bail out</i> : water wegpompen uit een schip dat water maakt, hozen.
BBP	Het Bruto Binnenlands Product van een economie is de geldwaarde van alles wat aan goederen en diensten geproduceerd wordt gedurende één jaar, de totale 'toegevoegde waarde'. (De prijs van de aangekochte grondstoffen zelf valt daar niet onder want die werden elders geproduceerd.) Dit komt overeen met de som van alle uitbetaalde lonen, winsten en intresten. In afgeronde cijfers bedroeg het BBP van de eurozone in 2014 (19 landen) 10.000 miljard €, dat van de hele Europese Unie (28 landen) 14.000 miljard. Het BBP van Duitsland was bijna 3000 miljard €, dat van Nederland 650 miljard €, en van België 400 miljard.
Begrotings-verdrag	Officieel het '<i>Verdrag inzake stabiliteit, coördinatie en governance in de Economische en Monetaire Unie</i>', waarover een principiële akkoord werd bereikt op de Europese top van december 2011. Het is geen echt verdrag van de Europese Unie, want twee lidstaten, Groot-Brittannië en Tsjechië, deden niet mee. Het gaat dus om een internationaal verdrag buiten de Europese instellingen om. De bedoeling ervan luidt "<i>de begrotingsdiscipline te versterken door middel van automatische sancties en een strikter toezicht, en met name door de invoering van de begrotingsevenwichtregel (gouden regel, ook schuldenrem genoemd).</i>" Concreet zou een begroting in evenwicht moeten zijn of een overschot vertonen, met hoogstens een tekort van 0,5% van het BBP (tegenover de oorspronkelijke 3% van het Stabiliteitspact). Zodra daarvan afgeweken wordt, moet een automatische procedure in gang treden, vastgelegd in de wet, liefst in de grondwet ('gouden regel'). Een ander punt van het Begrotingspact gaat over landen met een staatsschuld groter dan 60% van het BBP. Deze moet deze afgebouwd worden a rato van één twintigste van het teveel per jaar.
ECB	De Europese Centrale Bank (ECB) is de centrale bank van de Economische en Monetaire Unie, die de euro uitgeeft. De opdracht van de ECB is het behouden van de prijsstabiliteit in de eurozone, het tegengaan van inflatie. De voorzitter ervan is momenteel Mario Draghi (opvolger van Jean-Claude Trichet), de zetel ervan bevindt zich in Frankfurt am Main.
EFSF, ESM	Verdragsrechtelijk mag de EU geen financiële steun verlenen aan lidstaten, maar toen de financiële en bancaire crisis uitbrak, zag ze zich gedwongen om dat toch te doen voor landen als Griekenland, Ierland en Portugal. In mei 2010 werd daartoe een tijdelijk reddingsfonds opgericht: het Europees Financieel Stabiliteitsfonds (EFSF, European Financial Stability Facility). De lidstaten stelden zich garant voor in totaal 440 miljard euro; daarnaast stond het Internationaal Monetair Fonds (IMF) in voor 250 miljard euro. Er worden door het IMF en de EU allerlei voorwaarden opgelegd aan landen die geld willen lenen. Ze moeten drastische bezuinigingen doorvoeren, ambtenaren ontslaan, staatsbedrijven privatiseren en liberaliseren om voor

een lening in aanmerking te komen. Het zijn voorwaarden die sterke gelijkenis vertonen met de beruchte 'structurele aanpassingsprogramma's' die het IMF indertijd oplegde aan landen met schulden in de derde wereld, en die daar tot een enorme economische en sociale kaalslag hebben geleid.

Het EFSF was een creatie die inderhaast ontstond onder druk van de crisis in de eurozone. Daarom werd besloten een *permanent* fonds op te richten: het **Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM)**. Over het ESM wordt vaak gesproken als over een "Europees IMF", en inderdaad, leningen aangaan bij het ESM wordt gekoppeld aan neoliberale hervormingen, zoals het IMF ze al zo vaak afdwong in de Derde Wereld.

EIB, EIF

De Europese Investeringsbank (EIB) werd opgericht bij het begin van de EEG (Verdrag van Rome, 1957). De EIB leent op de kapitaalmarkten aan gunstige (AAA) voorwaarden om publieke of private projecten in de lidstaten of in derde landen te financieren.

Het Europees Investeringsfonds (EIF) werd in 1994 opgericht met de bedoeling risicokapitaal te verschaffen aan kleine en middelgrote ondernemingen, of garanties te verstrekken aan banken die leningen geven aan opstartende of hoogtechnologische ondernemingen. De EIB is hoofdaandeelhouder van het EIF.

Europees Semester

Het 'Europees Semester' is een procedure die in september 2010 werd goedgekeurd, en vanaf 2011 wordt toegepast. Het Europees Semester verplicht de lidstaten van de EU hun begrotingsplannen voor het volgende jaar aan de Europese instellingen voor te leggen en een vooruitblik te geven voor de komende drie jaar. De Europese instanties geven hierop commentaar en doen aanbevelingen. Dit alles verloopt ieder jaar opnieuw volgens een vast stramien.

Sixpack, twopack

Onder sixpack verstaat men een pakket van zes wetteksten, die in 2011 door het Europees Parlement en de Raad van ministers (Ecofin) werden goedgekeurd. Ze ontstonden als reactie op de eurocrisis, en hebben een tweevoudige bedoeling. 1. Een strikte naleving afdwingen van het Stabiliteits- en Groeipact, dat de toegelaten begrotingstekorten van de lidstaten beperkt tot 3% en van de overheidsschuld tot 60% van het BBP*. Bij niet-naleving kunnen er fikse boetes aan gekoppeld worden. 2. Macro-economisch toezicht op de lidstaten. Het hele sociaal-economisch beleid wordt door de Europese Commissie in de gaten gehouden om te voorkomen dat het land in zgn. 'onevenwicht' geraakt door te hoge loonkost, te grote rol van vakbonden, te hoge pensioenen, enz. Het later gestemde twopack maakt de eisen nog strenger.

Trojka

De Trojka is de informele naam die sinds 2010 gegeven wordt aan de combinatie van de Europese Commissie, de Europese Centrale Bank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Een afvaardiging van deze drie instellingen dicteert in de praktijk het beleid dat moet gevoerd worden door een land dat beroep doet op het EFSF* of het ESM*. De Trojka legt haar neoliberale hervormingseisen vast in een gedetailleerd document, een zgn. 'Memorandum'.